

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXXIV. ÉVF. 1942.

MÁRCIUS—ÁPRILIS

2. FÜZET.

Dr. Tóth György.

Lapok és folyóiratok már több oldalról rámutattak arra a nagy veszteségre, mely egyházunkat és a magyar jogászvilágot érte Dr. Tóth György kúriai bírónak 1942 február hó 19-én, 72 éves korában váratlanul bekövetkezett halálával. Miután levetkőzte emberi gyarlóságait, csak most látszik igazán, hogy milyen sokirányú és nagy munkamezőben dolgozott, s milyen nagy üresség maradt utána a társadalom széles rétegeiben. Azonban Dr. Tóth Györgyöt igen régi és erős kapcsolatok fűzték általában az Unitárius Irodalmi Társasághoz s különösen a „Keresztény Magvető“-hez s ez kötelességünk, hogy vele és élete művével behatóbban foglalkozzunk.

A világháború után bekövetkezett nagy összeomlás idején amikor idegen hatalom örökös szemei kísérték minden lépésünket, amikor családi otthonainkban nem volt tanácsos több embernek összejönni: akkor az első dermedtségből felébredve, Kolozsvárt a királyi tábla épületében levő legénylakásában az esték sötétségének leple alatt egyenként jöttünk össze néhányan egyházunk tagjai közül, hogy megbeszéljük az új helyzetben reánk váró sürgős feladatainkat. Az ilyen összejöveteleken sok eszme és gondolat vetődött fel, amelyeket lap hiányában nem terjeszthettünk, s ezért gépipírással sokszorosítva ismertettünk szűk körben.¹ Egy irodalmi kör

¹ Kár, hogy ezeknek a gépipírásos füzeteknek nyoma veszett, mert azok ma igen érdekes történelmi emlékek volnának. Tudtunk szerint, csak a 2-ik sz. füzet található meg az U. I. T. levéltárában. Szerk.

gondolata már korábban fel volt vetve, a „Keresztény Magvető“ 1918. évf. július-augusztusi számában, azonban az Unitárius Irodalmi Társaság neve, körvonalai és programja ezeken a titkos összejöveteleken alakultak ki. Dr. Tóth Györgynek kezdetben anyagi okokból voltak aggodalmai, de amikor látta Dr. Ferenczy Géza főgondnoknak a Társaság iránt megnyilvánult áldozatkészségét, attól kezdve ő is egyik lelkes híve és barátja lett.

Ez a lelkesedése még fokozódott, amikor a nehéz háborús körülmények miatt súlyos válságba jutott „Keresztény Magvető“-t az újonnan alakult társaság a sajátjává tette s rövid szünetelés után ismét megindította. Nem sokan vannak, akik e folyóirat értékét és egyházi életünkre vonatkozó jelentőségét jobban megértették és méltányolták volna, mint Dr. Tóth György. Amint sokszor elmondotta, őt a K. M.-vel Péterfi Dénes egykori nagynevű szerkesztő hozta közlebbi viszonyba. Azóta állandóan jelentek meg benne egyházjogi tanulmányai. Dolgozatai olyan területeken mozogtak s olyan ugart műveltek, amely Bölöni Mikó Lőrinc óta műveletlenül hevert. Tanulmányai új korszakot jelentenek egyházi életünkben s azt az ősi pátriárkális szokásokról a jog és a törvény alapjára helyezték. Azonban, amikor a törvény uralmát és tiszteletét hirdette, akkor soha sem a betűt, hanem a szellemet értette; mert az erkölcs fölötte áll a jognak. Minden egyházjogi dolgozatát alapos történelmi tanulmánnyal támasztotta alá, s így tiszta képet adott egyházi alkotmányunk és egyes törvényeink kialakulásáról. Szervezeti, lelkészválasztási, fegyelmi törvényünk mind az ő jogérzékét és gondos utánjárását dicsérik. Folyóiratunkban megjelent minden dolgozata egyházi jogéletünknek egy-egy kis darabját világítja meg. Ezek közül különösen kiemelkedik „*A magyar unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése*“ című nagyszabású tanulmánya, amely különnyomatban is megjelent. Dolgozataival irányt jelölt, fegyelmezett gondolkozást és eljárást hirdetett s ezek által nagy mértékben emelte folyóiratunk értékét. Ezek mellett anyagilag is nagy szolgálatot tett ügyünknek azáltal, hogy a román megszállás alatt szervezte és nyilvántartotta Budapesten előfizetőinket s megalapítva a „Keresztény Magvető baráti körét“, új barátokat és új előfizetőket szerzett.

Már ezek által is kitörölhetetlenül beírta nevét egyházunk történetébe. De maradandó emléket állított magának „Az Unitárius Egyház Szervezete“ c. háromkötetes munkájával, melyben egyházi törvényeinket összegyűjtötte, rendezte és történelmileg megvilágosította. Igen jó szolgálatot tett egyházjogi irodalmunknak az által is, hogy kiadta Bölöni Mikó Lőrinc kánongyűjteményét „Az Unitárius Egyház Igazgatási Rendszere“ cím alatt, mely megbecsülhetetlen egyházjog forrásunk. Irodalmi működését az alaposság, a gondos utánjárás jellemzik. Nem a másodrendű források alapján, hanem az eredeti jegyzőkönyvek és levéltári kutatások alapján dolgozott, s ez által sok becses történelmi adatot hozott napvilágra. Mégis irodalmi tevékenysége csak egy része egyházi működésének. Mint az E. K. Tanács tagja, részt vett egyházi életünk minden mozgalmában. Újabb meg újabb javaslatok és indítványok tételével, törvényeink javításával és modern alakba öntésével és kidolgozásával megbecsülhetetlen szolgálatot tett egyházunknak, ahol kevés ideig mint előadó is működött a megszállás alatt. Amikor aztán Budapestre távozott, az ottani egyházközség életébe kapcsolódott belé s ott fejtett ki áldásos tevékenységet, aminek elismeréséül előbb gondnokká, majd tiszteletbeli gondnokká választották. Valamilyen belső tűz sarkallta, amely soha sem engedte nyugodni, hanem állandóan új feladatok elébe állította, amelyek megvalósításáért erős akarattal küzdött a szebb és jobb jövő érdekében. Így mutatott példát arra, hogy világi pályán dolgozó embereink is miként lehetnek egyházi apostolokká, világi papokká.

A Dr. Tóth György igazi hivatása a bírói pálya volt. Meg sem kíséreljük itteni munkásságát felmérni. Ennek a szép és nemes hivatásnak is mind az elméleti, mind a gyakorlati oldalát alapos készültséggel és hozzáértéssel művelte. Mint jogi író országos hírnévre tett szert, mint gyakorlati bíró a pályáján elérhető legmagasabb fokra emelkedett, midőn a m. kir. Kúria bírója lett. Mi, akik láttuk gyermekkorát, s tanúi voltunk annak a sok nélkülözésnek, mellyel a bölöni származású szegény székely fiúnak meg kellett küzdenie; akik láttuk azt a szívós akaratot és fáradhatatlan kitartást, amelyet élete minden változása közben tanúsított, akik tanúi és némi-

leg részesei is vagyunk élete áldásos munkájának és gazdag eredményeinek: frissen hantolt sírjára letesszük a hála és elismerés koszorúját. Hálát adunk Istennek e szép és tartalmas életért s nevét beírjuk az emlékezet könyvébe. Legyen béke hamvai felett, s örökké nyugtalan lelke találja meg méltó jutalmát az Örök Bíró előtt. *Vári Albert.*

Temetésén, Budapesten, Dr. Csíki Gábor, az U. I. T. nevében ezeket mondotta:

Az Unitárius Irodalmi Társaság megbízásából búcsuzom. Most, amikor Dr. Tóth György földi arca örökre eltűnik szemünk elől, a gyász ködéből kibontakozik az ő lelki arculata s annak vonásai egyre tisztábbak, élesebbek és határozottabbak lesznek. Összefoglalva jótulajdonságait, melyek őt bírói pályáján, közéleti munkásságában és irodalmi tevékenységében jellemezték, röviden ezt mondhatjuk: szorgalmas ember volt. A harisnyás székely gyermekeknek ez a — mondhatnók egyetlen — öröksége, a szorgalom emelte ki őt a mestergerendás falusi házból és ültette be a magyar igazságszolgáltatás márványcsarnokába. Ez képesítette rá őt, hogy az egyház szolgálatában is történelmi jelentőségű munkát végezzen: egybeállította a Magyar Unitárius Egyház törvénytárát, teljesítette azt a munkát, melyet nagy elődje, falujabelije, az Unitáriusok Verbóczy-je, Mikó Lőrinc elkezdett.

Nehéz volna megállapítani, hogy vajjon szorgalma volt-e nagyobb, vagy igazságszeretete. Az azonban bizonyos, hogy azért volt elmúlása órájáig olyan szorgalmas, hogy az igazságot megismerje. Igazságszeretete azonban sohase vitte túlzásba: nem volt fölöttébb igaz. Nem értett egyet a rómaival, ki ezt mondá: fiat justitia, aut pereat mundus. Az igazsággal mindig gyógyítani, építeni akart. Nemcsak bíró, de psychologus is volt, ki tudja, hogy az igazság kibékít, az igazságtalanság lázít.

Tekintélyének titka törvénytisztelete volt, mellyel önmagát fegyelmezte legjobban.

Az igazság könyve, melyet a mennyei jelenésekben egy angyal tart kezében, édes és keserű. Ilyen volt az ő igazsága is: édes és keserű. Jaj volt annak, aki vele szembekerült, amikor ő a törvény alapján állott. S nincsen olyan menedékvár,

mely nagyobb védelmet nyújtott volna egy üldözöttnek, mint ahogy ő megvédte azt, aki a törvény alapjára helyezkedett.

Igazságszeretete olyan nagy volt, hogy szinte eltakarta legnagyobb emberi érdemét: szívjóságát. Ezért sokan félreismerték: rideg embernek tartották. Azok azonban, akik közelébe jutottak, mind felmelegedtek. A népszerűséget nem kereste. Madách-csal vallotta: „nem az szeret, ki a hibáknak hízeleg“. Ha valakinek a hibáját megmondta, azért tette, mert szerette. Mindenkinek megmondta, mindenkit szeretett.

Szorgalom, igazságszeretet, szívjóság, — három! Ezek közül egy is elég, hogy szívünkben iránta áldó kegyeletet biztosítson. Isten veled!

Kovács Imre

1866—1942.

Kovács Imre magán körökben az életet, a jókedvet és a vidámságot jelentette. Ahol megjelent, ott a gond és aggodalom borongó felhői szétfoszlottak az arcokról, s a jókedv derüje csillogott a szemekben. Ezért szívesen látott vendég volt a társaságokban, hol jóízű anekdotái, amelyek kiapadhatatlanul buzogtak fel emlékezetéből, az első pillanattól kezdve felvillanyozták a jelenlevőket. Még a kis gyermekek is tágra nyitott szemekkel figyelték az „Imre bácsi“ apró mókáit és tréfáit.

De, amilyen vidám és jókedvű volt a magánéletben, éppen olyan komoly és lelkiismeretes lelkipásztori kötelességei teljesítésében. Míg amott a nevetés könnyeit fakasztotta tréfáival és adomáival, addig itt a csalódás, a bánat és szomorúság könnyeit törülte az evangélium biztatásával. Maga is lelkészi családból származott, s a szószék szomszédságában növelkedett. Atyja Kis-Sólymoson pap és esperes volt. Ai legszebb hagyományokkal jött a lelkészi pályára s a családi hagyományokhoz mindig hű maradt. A homoródkeményfalvi egyházközségünkben 1890-ben kezdte meg 44 évre terjedő lelkészi pályafutását, hol egyebek mellett egy szép papi lakás építése és gyönyörű gyümölcsöskert berendezése által tette nevét emlé-

kezetessé. Innen szülőfaluja hívta el édes apja örökébe. Azonban itt nem tudott gyökeret verni és próféta lenni. Rövid ittéléte után Keményfalva hívta vissza szeretett pásztorát. Miután itt a „rábízott“ munkát elvégezte, Bágyon lelkipásztora lett. Innen a háromszékmegyei Kálnokra távozott, hol békés és nyugodt éveket töltve 1934-ben nyugalomba ment. Azóta Kolozsvárt lakott, hol sok vidám órát szerzett jó barátainak és ismerőinek, míg 1942 április 2-án a halál le nem zárta anekdotázó ajkait, mély fájdalmat hagyva jó barátai, de különösen jó felesége, Göncz Ilona lelkében, akivel 51 évet élt boldog házasságban.

Nem a szónokló és vezérkedni szerető, hanem inkább a csendben működő lelkészek közül való volt. Egyházi beszédei az értelmi síkban mozogtak, s tanító természetűek, de igen jól tudott a nép nyelvén szólni. Előadása nyugodt és egyenletes s mint általában egyéniségét, lelkési működését is a természetesség és nemes egyszerűség jellemezték. Emléke sokáig fog élni e földön, lelke pedig megtalálja a „hű szolga“ jutalmát az örökkévalóság honában ... Vári Albert.

Búcsubeszéd

Dr. Varga Béla koporsójánál a kolozsvári unitárius templomban
1942. április 13-án.

Mondotta: Dr. Gelei József egyházi főgondnok.

*Szeretett egykori Egyházfőnk, halóporodban is szeretett
Barátom és ott is tisztelt Kenyerespajtásom!*

A Magyarországi Unitárius Egyház Képviselőtanácsa emlékednek áldozására összehívott gyászülésén engem bízott meg azzal, hogy az Egyház egyeteme, Képviselőtanácsa, intézményei és hitvallásos egyesületei, különösen pedig azoknak a közületeknek nevében, ahol Te ékes értékeid egy életen át szórtad a magyar ifjúság és a magyar unitáriusság lelke gazdagítására, így az Unitárius Kollégium, a Teológiai Akadémia, az Unitárius Irodalmi Társaság és a Dávid Ferec Egylet nevében is örök búcsút mondjak és szívünk feléd áradó nagy tiszteletéről, gyászunk nagy mélységéről és lelkünk nagy felzokogásáról örök tanúságot tegyek.

Bácsúznak a nemeslelkű tanártól, a képzett nagy teológustól, a lelkiismeretes főjegyzőtől, a tudós püspöktől, a mélyenszántó gondolatokkal tele unitárius írótól, a szárnyaló-szellemű hitszónoktól és nem utolsósorban az egyházi életet föllendítő nagy unitáriustól.

Tanítványaid Benned a szélesképzettségű, diákszerető és mélységesen komoly embert tisztelték, szigorú tekinteted félték. Teologusaid a nagykézsültségű, minden órára komolyan elkészült, tiszta gondolkozású, világos fejű és beszédű tudós tanárt tisztelték, aki előttük mindig a fogalmak tisztázására és a hitélet küzdő személyeinek értékmegállapítására törekedett. Lelkük valósággal feloldódott tanításaid során, mikor életed példáján szemlélhették, hogy a tudomány nem áll a vallás útjában, a tudós nem a hit gyilkosa, hanem a tudós mindenkinél jobban el tud mélyülni a vallás és a hit világában és mindenkinél különösen tud a lelkekben építő munkát végezni.

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Varga Bélában a tudós ember rányomta egyházi szónoki műveire is bélyegét, a szószékbe is komoly rákészültséggel állott föl és a fölütött szentigéről valóságos teológiai tanulmányt tárt föl, és az áhitatos hívektől tele Istenháza tanuskodott róla, hogy nemcsak lendületes ékesszólással, hanem mélyenszántó gondolatokkal is meg lehet rázni és meg lehet ragadni a lelkeket.

Mint egyházfő, közszeretet és közmegebecsülést élvezett abban az áldásos meleg magyar közösségben, honföltő erdélyi lélekközösségben, mely Erdély felekezeteit, mint a magyarság örök bástyáit közös megbeszélésekre, közös tervek szövésére, a közös magyar hit megerősítésére annyiszor hozta össze. Benne mindig az összefogás, a béke és a becsület emberét tisztelhatték.

Benn egyházában is erős és rendületlen meggyőződésű híve volt a felekezeti oktatásnak, mint az elnyomás alatt nyögő erdélyi magyar élet egyetlen életbiztonságának és fejlődéslehetőségének. Hogy egyházát ennek a magyar életnek beteljesítésére minden tagjában és minden szintjében alkalmassá tegye, maga elé tűzi a „népegyház“ megvalósításának gondolatát, mellyel arra törekedett, hogy székely népünkben a vallás- és az egyházszeretetet, a vallásos értelmet, az egy-

ház szellemében való életgyakorlatot oly magas szintre emelje és az egyházi élet gyakorlatát, a hiterkölcsi egyesületekben élni és szerepetvinni vágyást, a lélek közös fürdőzését oly magas fokra emelje, hogy ezáltal az unitáriusságban a magyar élet szolgálatára egy teljes értékű teret és lehetőséget teremtsen. Eszménye volt: együtt és egyszerre keresztény és magyar szívet összedobbantani és együtt és egyszerre keresztény és magyar kezét az egyház és haza szolgálatára összeszorítani.

Nemes, magasztos magyar törekvések, tisztelt Gyászóló Gyülekezet, melyet minden erdélyi magyar egyház életcélul vallott és vall s amely minden magyar felelős tényezőtől és hatalmasságtól csak tiszteletet, csak megértő, kegyeltes támogatást érdemel.

És engedje meg végül az igen tisztelt Gyászóloközönség, hogy a régi iskolatárs, a régi játszótárs és kenyerespajtás is búcsút vegyen Varga Bélától. Búcsúzzék tőle az az ember, aki a mi egykori püspökünknek lelkivilágát még a gyerekévekből ismeri. Hisz együtt nőttünk fel a régi unitárius kollégium falai között és ismételten megfordultam Tordán, a vallásszabadság ősi városában, házuknál s a tordai verőfényes szőlőben s gyakran éltünk együtt a hegy áldásaival. Ott tanultam meg Varga Bélától az Ő életének egy nagy bölcsességét s egyúttal életsorsát megszabó lelkének mély megnyílvánulását, amikor egyszer a tordai hegyoldalon egy csillagos, derűs estén azt mondá nekem: „Tudod, Barátom, az életnek nincs nagyobb lelki gyönyörűsége, mint harmatos estén leheveredni a zöld fübe s onnan szemlélni az ég mély kékjét, a csillagok milliárdjainak ragyogását, a tér végtelenségét, az anyag korlátlanságát és a világ egyensúlyának isteni játékát.“ — Ez az ifjúkorban mély bölcséletű elgondolás és mély-séges hit a világ rendjében vezérelte Varga Bélát élete során a teológiai tudományok felé és végül Isten avatott főpapjává.

Aztán sokat elszemlélődtem a gimnáziumi élet rendjén a kíváló, minden tárgyból színjeles tanulónak kollégiumunk történelmében nemzedéken át hangoztatott példátlan szorgalmán. Tanulás nélkül is tudott mindent s mégis hihetetlen szorgalommal, az ismétlések példátlan halmazatán keresztül tanult és tanult mindent. S ha kérdezték tőle: miért tanulsz annyit, akkor rövid válasza az volt: „Ha már tanul az ember,

tanuljon úgy, hogy ne felejtsem; s ehhez alaposan kell tanulni.“ — Ime, megint a biztos tudású, szilárd jellemű és különös felelősségtudattal megáldott későbbi tudósnak ifjúkori jelleme, melyet röviden úgy jellemezhetünk, hogy *mélyvésetű ember* volt Varga Béla.

Azután másik élményem vele a gimnáziumi tanulmányok végezte után a pályaválasztás kérdése. Órákhosszáig róttuk Kolozsvár utcáit s közös erővel azon tanakodtunk, mi legyen belőle. Én őt, mint az élettudományi tárgyakból is kiváló ifjút, magunk közé természetvizsgálónak hívtam. Hajlott is rá, de azt mondta, mégis fizika-mathematika szakosnak megy, mert az jóval exaktabb tudomány, mint az élettudomány. És lett belőle nyelvész, görög-latin szakos. Mert apja is nyelvész vala. S akkor a végén a mindeneiket egyformán jól és egyformán mélyen ismerő Varga Bélából filozófus, a rendszeres teológia s a neveléstudományok professzora lett. Ez — igen tisztelt Gyászoló Gyülekezet — nem feltűnő, hanem magától való, eleve adott életsors. Mert aki mindent egyformán jól és egyformán mélyen ismer, annak eleve adva van a bölcelet alapfeltétele, a bölcselőnek pedig adva van a transcendens-tudományokkal való foglalkozás s az életbölc számára eleve adott bölcsességének az ifjúság számára való tanítása, a nevelő-személyiség előbb-utóbb való kiütközése.

Aztán jött a szegedi egyetemre való elhivatásom. Amikor 1924-ben kifelé készülődtem tanszékem elfoglalására, váltig mondtam és váltig hívtam: jere ki Szegedre, mert számóra, mint egyetemünkön a neveléstan magántanára számára eleve nyitva áll a tanszék, egyenesen várnak Reád. S Varga Béla, sok más nagy derék magyarral, a szenvedések viselésére sok más elszánt lélekkel együtt azt mondta: „Nem megyek, a kötelesség egyházam mellé állít s fajtámnak szeretete itt tart engem Erdélyben.“ És Varga Béla itt maradt, engem pedig az élet tovább sodort. S akkor, 1924-ben, ki hitte volna, hogy én, aki egykoron *Őt* hívtam a magam barázdájába természetvizsgálónak, valaha is ugyanazon szekér rúdjának baloldalához jutok egyházvezetőnek és magyar életsorsirányítóknak, mely rúdnak jobb oldalát Varga Béla fogta vala az unitárius egyház élén csak néhány esztendővel ezelőtt. Ki hitte volna, hogy én az egykori játszópajtásomtól valaha is olyértelmű levelet kapok, melyben *Ő* vigyázást kér tőlem az egyházi közélet tisztességére és az összefogás megvalósítására. S főként ki hitte volna akkor, hogy ez a nagy lélek és nagy szellem és ez a nagy magyar jellem a többi, nálánál is nagyobb magyaroknak életsorsára jut. Ki hitte volna két évtizeddel még ennekelőtte, hogy a magyar nemzet életsorsa oly végzetes válságokkal fog vívódni, hogy ez a sors

az ország vezető férfiainak úgyszólván csapatját nyeli el és a legkiválóbbjait emészti fel az országvezetés nagy és súlyos felelősségű gondjai közepette. Varga Bélában a mi egyházi életünk élén kicsiben a Gömbös Gyula és Teleki Pál nagy sorsa játszódott le. Felemésztette Őt is a nehéz, felelősséggel teli, küzdelmes, nyughatatlan magyar élet s felemésztették az erdélyi magyar élet fölött károgó varjak. Még a világháborúnak is vannak ma eleső halottjai, kik sebeiket szívós szervezettel évek során át viszik: Varga Béla is a 22 esztendő s erdélyi elnyomatásnak egy ilyen kései nagy hősi halottja, ki már a felszabadulás előtt megtorpant a nehéz, áldatlan küzdelemben s megtört testtel és aláhanyatlott lelki tűzzel érte meg a nagy kolozsvári örömnapot, a magyar honvédbevonulást.

Varga Béla! Kenyeresbajtársam! engedd meg, hogy mint nemes életsorsod osztályosa, innen, egyházam szekererúdjának oldaláról nyújthassam feléd még egyszer bajtársi kezem s engedd meg, hogy örömmel telő poharammal még egyszer érinthessem a Te életed vége felé annyiszor örömmel telt poharadat s ebben a mi sorsközösségünkben — elszálló lelked megnyugtatóására — tanúságot tehessek egyházam nevében is amellet, hogy *egyházunk életét nagy gondolatodnak: a népi egyháznak és az egyháztársadalmi összefogásnak jegyében folytatjuk.* És engedd meg, hogy végső szóként fennkölt lelkedre nézve is tanúságot tehessek azok számára, kik itt a halottat jönnek keresni s halottól jöttek búcsúzni, az apostoli ige érvényéről: „Miért kerésitek az élőt a halottak között? Nincsen itt, feltámadott!“ Feltámadtál te már régen, tanítványaid sokasága, barátaid nagy száma és követőid nagy tömegének lelkében. És tanúságot akarok tenni arról is, hogy amikor feltámadásra elszálló lelked Isten trónusa elé érkezett, megsímogatott Tégedet a mi Vigasztaló Atyánk, mondván: Te vagy az én szerelmetes fiam, Te vagy az én nagy székely gyermekem és az én nagy magyar magzatom, kibem népeddel együtt megvigasztalódom.

Isten veled és velünk Varga Béla! Lelkeddél maradj közöttünk és szellemeddel légy továbbra is ékességünk, vezető csillagunk! ¹

¹ Dr. Varga Béla április 10-én, lapzártakor halt meg. Temetésén a családi házból történt elszállításakor Benczédi Pál imádkozott. A templomban imádságot Vári Albert, gyászbeszédet Józán Miklós mondott. Az egyetem nevében Zolnai Béla egyetemi tanár, az egyház és intézményei nevében Dr. Gelei József búcsuzott. A temetőben Deák Gábor egyetemi hallgató és Ürmösi Károly tb. esperes mondottak utolsó Istenhozzádot. Munkássága ismertetésére még visszatérünk.

Egyház és állam*).

Láttuk az első előadásban, hogy tapasztalati kiinduló pontunk az volt, hogy az emberi lényt szellemi és anyagi jellegekkel ismerjük meg. Hogy az ember szellem és anyag egyesülése. Láttuk, hogy az egyháznál ezt a kettősséget szintén megállapítottuk. Az eredete, a célja, a feladata, hivatása a szellem, a lélek életét ápolni, de ő maga mint szervezet anyagi, kapcsolódik anyagiakba, működésének sok jellegzetessége anyagi. Azt is mondtuk, hogy az egyház feladata a hit életének az anyagi feltételeit megszerezni. Szóval mindazt, ami a hit életéhez anyagi jellegű valami kell. Most egy lépéssel tovább megyünk és keressük a másik nagy történelmi szervezetnek, az államnak a jellegzetességeit. Ha megfigyeljük a történelem folyamán a legkülönbözőbb népeknél a legkülönbözőbb szerkezetű államformákat, megállapíthatjuk, hogy az állam fő feladata: a polgárok életének anyagi feltételeit biztosítani. Szándékosan fejezzük ki magunkat óvatosan és általánosan. Tehát mellékes az, hogy milyen az államforma, mellékes az, hogy esetleg csak egy kisebb, vagy nagyobb réteg tartotta kezében a hatalmat, mégis mindenik gondolt az egész népesség életére. Az alapelveket, hogy miképen viszonylik a polgár az államhoz, sok helyen alkotmányoknak nevezik, de ha nincs is alkotmány, mindenütt léteztek — ha még olyan primitív formában is — törvények, amelyek ezt a szabályozást elvégezték. Arról sincsen most szó, hogy ezeknek a feladatoknak miképen feleltek meg, vagy hogy egyes osztályokkal vagy néprétegekkel nagyon hátrányosan bántak; a lényeges mégis az, hogy gondolkodásuk tárgyainak a nép anyagi létét és jólétét tekintették. Még a legönkéntesebb egyeduralkodók is tették ezt, még ha nem is ilyen

* Szerző előadta a Dávid Ferenc Egylet 1941. okt. 27-én tartott előadó ülésén.

kifejezetten az általánosságért, még ha sokszor egészen egyéni vagy családi önös érdekekért is. A jellege az államnak — akár-hogy is nevezték — mindig az anyagi lét biztosításában volt.

Ha ezt a megállapítását elfogadjuk — és én itt ezzel nem akarok semmiféle állambölcseleti alapelvet adni, csupán egy alapvető jellegre rámutatni — akkor vegyük a továbbiak szempontjából szemügyre a mai államot a maga igen fejlett szervezetében. Az élet anyagi létének biztosítása ma is az állam főfeladata. Ezzel szemben látjuk, hogy ma az állam a kezében tartja a nép szellemi életének nagy részét is. Így a nevelés, a tudomány pártolása csaknem kizárólag állami feladat, az irodalom részben felügyelete alatt van és a művészetek is nem nélkülözik az állami segítséget. A léleknek hitbéli igényeit az egyházak látják el, de az egyházak is állami támogatásban részesülnek. Tehát az állam — bár feladata az anyagi — szellemi és lelki dolgokkal is foglalkozik.

Ezen szemlélődés elméleti helyességén még az sem változtat, hogy voltak és vannak államok, ahol az egyház és állam egy egységbe van összeolvadva. Ez csupán a történelmi képződmények sokféleségében az egyik szélsőséget képviseli. Ha áttekintünk a történelem sokféle példáin, azt is látni fogjuk, hogy a kezdetlegesebb állapotokban az állam kizárólag az anyagi feladatokkal foglalkozott, míg a történelmi fejlődés során fokozatosan a hatalma is nőtt a mai napig és előttünk áll a mai állam. Mi lehet ennek a feladat és hatalmi terület nagyobbodásának a mélyebb alapja, amit a történészek minden bizonnyal időrendben mindenütt igen szépen tudnának és tudnak is követni? Akik előadásaimat eddig figyelemmel hallgatták, könnyen ki fogják találni, hogy ez az alap egészen mélyen fekszik az ember természetében. Az emberi kettősség, azaz az anyag és szellemlélek*) egyesülése és az a tény, hogy az életünkben olyan kölcsönösség van, hogy a szellemléleknek van hatalma az anyagi felett és viszont az anyagnak is van hatalma a szellemlélek felett: ez a kettősség kimutatható minden lényeges társadalmi szervezetben. Az állam, amelyik a nép anyagi hatalmának az intézője, felismerte, hogy adott esetben

*) szellem-lélek talán szokatlan kifejezés, de ezt a rövidség kedvéért használom, hogy együtt jelöljem azt, amit néha szellem, néha lélek szóval illetünk.

a szellem-lélek is hatalom lehet és pedig olyan hatalom, aminek materiális területen is jelentősége van. Az állam tehát törekedett és törekszik a maga hatalmi eszközei közé a szellem-lélek területének egy részét is megszerezni. Röviden összefoglalva tehát elméleti elgondolásunkat, az egyházi szervezet alapja a lelki téren van, de törekszik anyagi eszközökre és anyagi hatalomra; viszont az állami szervezet alapja anyagi téren van, de törekszik szellemi és lelki területen is befolyásra. Tehát az ember természettől adott kettőssége — amely kettősség nem vezethető semmiképen sem egymásra vissza, hanem egymás mellett állanak — élesen megjelenik az állam és egyház névén ismert két nagy történeti szervezetben is. Amidőn én azt mondom, hogy az anyag és szellem-lélek kettőssége nem vezethető egymásra vissza, ezzel én távolról sem akarok valami metaphysikai vagy ismeretelméleti igazságot kifejezni, hanem csupán csak azt az egyszerű tapasztalati tényt, hogy az embert erről a két oldalról ismerjük meg, azaz mint élő testet és mint gondolkozó és érző lelket éljük meg. Tehát én kifejezetten és szándékosan egy primitív pszichológiai álláspontot foglalok el. Csupán ezen egyszerű szemlélet által egy egyszerűen közvetlen és világos elméletet tudunk felállítani, amelynek segítségével könnyebben tudunk sok történelmi és mai eseményt szemlélni és értelmezni.

Az elméletünk alapja az, hogy az állam anyagi jellegű képződmény, tehát vele jár az anyag minden jellege: kizárólagosság, egyértelműség, térbeliség, azaz ami az övé, az nem lehet a másé stb. Az egyház is anyagi szervezet, bár gyökere a szellem-lelkiekben van, mégis épen az anyagiak megszerzése lévén a célja, tehát annyiban rá is illenek az anyagiakra jellemző alapvonások és így következik, hogy egyház és állam között harcok keletkezhetnek. Ezek a harcok különösen ott lehetnek erősek, ahol elfeledik az igazi alapokat és így átcsapnak a másik területére. A megértés lehetősége ott van, hogy az egyház alapja a szellem lelkiekben lévén ő csak másodlagosan kényszerült az anyag területére menni — az állam igazi alapja az anyag és csak másodlagos célokból kénytelen a szellem lelkiek területére is átnyúlni. Ha tehát mindkettő megmarad az ő igazi alapjánál, akkor a megegyezésnek és együttműködésnek a legharmonikusabb alapja van megadva a dolog természetéből

kifolyólag. Ellenben mély elvi összeütközések keletkezhetnek, ha bármelyik, vagy mindkettő működési súlypontját áttolja az ő másodlagos területére.

Az egyház és állam közötti harcok időnként igen erősek voltak és visszanyulnak egészen messzi időkbe. Elég, ha a Jézus esetére utalok, amikor Jézus a feltett kérdésre azt felelte, hogy „adjátok meg az istennek, ami az istené és adjátok meg a császárnak, ami a császáré.“ Ebben egyszersmind egy hihetetlen mély igazságot is látok, nevezetesen azt, hogy lehetséges olyan életforma, amikor ez a két hatalom — egyház és állam — egymással harmoniában tud élni. Sőt talán azt mondhatjuk, hogy ez az állapot az egészséges és szerencsés állapot, amikor mindkét hatalom oly világosan látja meg a maga munka és hatalmi területét, hogy egymást nemcsak, hogy nem zavarják, hanem kedvezően segítik. Hogy állam és egyház között harcok keletkezhetnek, erre fényes példát szolgáltatnak a mai idők. Az orosz szovjet alapja a kommunizmus, teljesen megtagadja nemcsak az egyházat, hanem a hitet is; sőt kifejezetten egy istenellenes mozgalma is van. A mai Németország viszont — amennyiben én tájékozva vagyok róla — az egyházat teljesen a szellem-lélek területére akarja szorítani. A német mozgalom tehát tiltakozik az ellen, hogy az egyház a hitszerűség leple alatt olyan hatalmat fejtsen ki, ami esetleg az állam hatalmi és működési területére tartozik. Tehát itt kizárólag működési területek határaitól van szó, ami lényegében üdvös. Az Oroszországban megvalósított egyházellenes és hitellenes harc ezzel szemben mély metaphysikai alapokat érint; azt lehet mondani, hogy a természet ellen van. Éppen ezért ezzel nem is foglalkozunk, mert ez mély, alapvető tévedésekből indul ki.

A legtöbb, történelmileg ismert állam-egyházi harc — eltekintve a tisztán hatalmi harcoktól — határkérdés harc. A lényege, ami mindkét félnek belső lelki alapot ad a harcra, az az, hogy mindenik érzi azt, hogy az ő területén kizárólag neki van joga a hatalomra. Egyházi oldalon ezt a lelkiismeret szabadsága néven is nevezik, bár néha az egyházak is mentek itt tulzásba. Tény az, hogy voltak idők, amidőn az állam olyan kérdésekhez nyult, ami túl esett hatalmi körén. A léleknek hitbéli meggyőződését nem lehet kényszeríteni legföllebb a halállal, de akkor már túl megyünk a normális életfeladatok kere-

tein. Tehát az egyház emberei előtt itt feltétlenül egy nagy igazság volt, ami mellett ők kitartottak, vagy martirokká lettek. Viszont a történelem az ellenkezőre is elég példát szolgáltat, amidőn az egyház tisztán politikai célokat követett és céljai eltértek az ugyanott illetékes állami vezetők céljaitól.

A kérdés itt az volna tehát, hogy fel lehet-e állítani egy zsinórmértéket arra, hogy a két szervezet között ne történjék meg összeütközés. Azt hiszem, hogy ez nagyon nehéz, ha épen nem lehetetlen. A lehetetlenség elvi alapja abban van, hogy az egyház a hit képviselője, a hit pedig tisztán lelki dolog, lelki dolgokban pedig nincsen egy igazság, legföllebb egy jellegű igazság. Tehát mindig nagyon is egyéni dolog lesz megállapítani egy adott esetben a követendő eljárást. Tehát erre előre, mindig érvényes elvet felállítani nem lehet. A mindig érvényes felállítandó elv csak az lehet, hogy elkülönítsük az anyagi természetű dolgokat a szellemi és lelkiektől. Ennek az elvnek azonban az adott esetben való alkalmazása már nem olyan egyszerű. Mi marad tehát? Marad az egyéni belátás, az egyéni nemesség, az egyéni felemelkedettség mindkét oldalról, tehát úgy az állam, mint az egyház oldaláról. Tehát a vezetők kiváló egyéni képességei a döntők és itt lép be az egyéniség, mint történelmi döntő tényező. Ha megfigyeljük a történelmi idők bölcsseit, fel is lehet sok helyen fedezni, hogy az egyéniség kiművelésére törekedtek és a mindennek felett álló nemes lélek hatalmát hangsúlyozták. Politikai vonatkozásban Platon állította fel elvként, hogy az államban a bölcseknek kell kormányozni. Én itt csak rámutatok a már régen megszületett eszmére, anélkül, hogy a bölcssek mivoltát és a bölcssek államának alapelveit bármilyen irányban is érinteném. Bár ennél a kérdésnél meg lehetne kockáztatni azt az állítást is, hogy a Platon féle bölcssek állama gyakorlati lehetetlenség. Tényleg úgy vagyunk, hogy bár az eszme régi, mégis sehol sincs rá egy példa, hogy ez megvalósult volna. Már ennek a történelmi ténynek is van jelentősége. Azonban elméletünk alapján igen röviden rámutathatunk arra, hogy mivel a bölcssek oly emberek, akik lényegesen a szellem-lélek jelleget képviselik, viszont az állam lényegében anyagi természetű intézmény lévén, így lehetetlenség, hogy a bölcssek, a szellem-lélek képviselői egy másik, az anyag elvet képviselő szervezetet jól valósítsanak meg. Marad

tehát annyi, hogy a Platon-féle bölcsek állama mint eszme igen jó határfogalom lehet a gyakorlati államférfiak részére, mentőként, eszmei összehasonlító célból, de nem lehet betűszerinti követhető szervezési forma.

Talán most kell érintenünk még egy másik kérdést is, nevezetesen a történelmi idők folyamán oly jól ismert egyházi harcokat. Közismert dolog, hogy Indiában a mohamedán és brahmahitűek között állandó erős harcok vannak. Ismeretes, hogy az islam egy időben ki akart minden mást írtani; és kisebb mértékben még egymáshoz közel álló irányok között is vannak surlódások. Ezek egyszerűen megérthetők, ha újra szemügyre vesszük azon fenti megállapításokat, hogy az egyház, mint szervezet, az anyag kategóriájába eső jellegzetességgel bír. Ezzel jár vele, hogy két egyház között is felmerül az anyaginak sok jellegzetessége, többek között például, hogy az, ami az egyiké, az nem lehet a másiké és fordítva. Egyházi téren ez mindjárt a hívekre is alkalmazható. Ugyanez áll a vagyona és így tovább. Innen származik tehát az a törekvés, hogy az egyházak néha és néhol lelkileg is törekszenek a híveiket egymástól elszigetelni. Valójában tudjuk, hogy jelenleg is vannak helyek, ahol ez a nagy elszigetelődés nincsen meg és mégis van élet. Tehát itt is a történelmi tények sokféle lehetőséget mutatnak. A mi elméletünk szerint mindjárt mondhatjuk, hogy ha az egyházak a súlypontot az egyház anyagias jellegére fektetik, nem kerülhetik el a surlódásokat; viszont ha erősen szem előtt tartják szellem-lelki alapjukat, akkor már igen. Szellemi téren nincsen kizárólagosság. Egy lelki igazság birtoklása nem akadályoz meg egy másik embert abban, hogy ő ne birtokolhassa ugyanazt az igazságot. Sőt, amint láttuk, szellemi téren nagyon megnyugtató, ha egy másik szellem is ugyanazon állásponton van. Itt a legjobban lehet a similis simili gaudet közmondást alkalmazni. Ha tehát arra az álláspontra helyezkedünk, hogy az egyházak célja a lelki élet szerves ápolása, tehát a lelki jelleget hangsúlyozzuk, akkor egyáltalán nem kell egy másik ellen harcolni, mert hiszen mind a kettő ugyanazt akarja. Sőt azt mondhatjuk, hogy nagy lelki gyönyörűséget okozhat, ha látjuk egy másik rendszer megoldásait ugyanazon lelki mélységekből fakadó kérdésekre. Hiszen ezáltal csak gazdagodunk lelkileg, mert az alap: a lelki vágy bizonyos meg-

nyugtató, harmonikus fejeletekre ugyanaz; megoldás viszont sokféle lehet. A lelki téren csak a jelleg ugyanaz, a megoldás eo ipso sokféle, amint a történelmi tapasztalat igazolja, amire már többször rámutattam. Ez egészen emelkedett egyéniségek esetében így is van. Az egyszerűbb egyéniség, amelyiknek értelme nem oly fegyelmezett, amelyik nem tud még fogalmilag is oly könnyen lelki-szellemi és tér-idő-anyagbeli szemléletes fogalmakat megkülönböztetni, az könnyen összezavar dolgokat és így ennél már nehezebb a dolog. Ugyanis mivel fogalmaink szemléletesek és lelki élményeinket is szemléletes fogalmakkal és képekkel írjuk le, könnyen megtörténik az, hogy a hasonlatok révén magát a lelki fogalmat is materializáljuk. A materia lényeges jellege a kizárólagosság és így merül fel az egyszerű egyén előtt az a gondolat, hogy ha ezt egyik így mondja, akkor a másiknak nem lehet igaza. Az egyszerű egyén nem igen tud oda jutni, hogy csak symbolikus kísérletekről és nem lényegről van szó, hogy a lényeg csak a mély sejtésben van. Így kapcsolódott az egyszerű embereknél a lelki élmény erősen bizonyos tárgyakhoz és helyekhez, így alakultak ki a szent helyek és szent tárgyak képei is. Maga az a tárgy csak tárgy, de a hívó, áhitatos lélek előtt meg van az szentelve a hozzáfűződő áhitatos élmények által. Most aztán csak egy lépés innen, hogy az egészen egyszerű ember a tárgyba, vagy a helyhez kösse a szent lényegét. Hogy egy hely vagy tárgy szent legyen, a lélekben kell lennie a szent érzéseknek.

Ugyancsak a lelki-szelleminek az egyszerű embereknél történt áttolása a szószzerű, szemléletes, materiális területére hozta létre, hogy némely alapigazságnak — mivel annak materiális alapot nem lehetett adni — csodákban nyilvánuló kijelentésszerű igazságot adtak. Így alakult ki a csodák láncolata, mint a kijelentéseknek szemléletessé tétele, mint lelki igazságok megtestesülései. Az ilyen materiális megvalósulásokon már nem lehetett disputálni és ezekből, mint alapokból, kiindulva, már egyszerű következtetés kérdése volt felépíteni egy hit-rendszert.

A mi elméleti vonalvezetésünkben a kijelentésnek is értelmezést lehet adni. Az igazság, amit a kijelentés tartalmaz, létezik. Az nagy igazság. Az mindig egy ember által jön létre, akiben oly nagyfokú a hitbeli belátás és megérvényesítés, közönségesen kifejezve oly nagyfokú a hitbeli genialitás, hogy ő rájött

az igazságra. A hagyományok szerint az is világos, hogy legjobb intuitív perceiben vagy extatikus állapotában volt ez a meglátása. Szemléletesen úgy szerepel a köztudatban, hogy az az istenség szava, ami szószerint véve természettudományosan nehézséget okoz, de rögtön eltűnik a nehézség, ha tudatosá tesszük magunk előtt azt, hogy az emberi léleknek egy kiváló emberben való magasfokú, isteni megnyilvánulásáról van szó. Mondhatjuk, hogy mivel az ember a teremtőtől olyan, mint amilyen, tehát a rendkívül kiváló lélek megnyilatkozása is a teremtőtől van. Egyszerű ismerettel rendelkező emberek ezt így nem értik meg, nekik közvetlenebb, ha egy csoda történt. Ilyen kijelentéseket tartalmazó könyvek az egyes nagy vallások szent könyvei. Azt lehet mondani, hogy lényegében didaktikáról van szó, csak tanítási formáról az egyszerűbb ember számára, viszont semmi kétség nem lehet az igazság isteni eredete iránt, olyan emberek által, akikben nagy lélek volt.

Itt még rá kell mutatnom egy esetre, ami ellentmondásokhoz vezethet a nagyon sokféle értelmi fokon levő emberek között. Ez a logika alkalmazása. Gyakran van az, hogy a kijelentésszerű igazságokkal aztán úgy bánunk, mint egy u. n. materiális igazsággal, amelyből a logika segítségével játszi könnyedséggel új igazságok egész sorát vezetik le. A logika teljesen jól beválik a materiális igazságoknál, tehát a természettudományokban és ilyenyszerű területeken, azonban a tisztán lelki területeken nem lehet olyan egyszerűen alkalmazni azt.*) Ezek után elméletünkől vonhatunk egy olyan következtetést, ami gyakorlati oldalán az egyházak között oly sokat emlegetett surlódások csökkentésére vonatkozik, de ami általában még messzibbre mutathatna. A surlódások keletkezésének oka az egyházi szervezet anyagi jellegében van, de ez csak addig van így, amíg az egyházban kevésbé az elvi alap, hanem talán inkább a másodrendű jelleg dominál. Ha az elsőrendű jelleg, az szellem-lelki jutna itt is túlsúlyra, akkor lehetséges volna az egyes egyházak között kölcsönös érdeklődő barátság. Mihelyt az egyházak kölcsönösen így néznék egymást, hogy mindenik ugyanarra a célra törekszik, egy magasabb szellem-lelki alapra, egy magasabb metafizikai és ethikai világképre, a léleknek törekszenek többé-kevésbé más úton, akkor már másképpen állana a dolog. A közös lelki alapnak sokféle módon, sokféle hitbéli

*) Erre fényes példákat lehet olvasni a mohamedánok esetében például a világháborúból. Az angolok nagy vérdíjat tűztek ki bizonyos idegen tisztek fejére a török hadseregben. Egyes arabok, akik tudtak a dologról, hajlandók voltak ezeket elárulni, azzal az indokolással, hogy ezeket elárulni nem bűn, mert Allah nem akarhatja, hogy ők ne jussanak a nagy jutalomhoz, mikor Allah az ő javukat akarja.

formával lehet eleget tenni, amint fent vázoltuk. Azonban, ha az elválasztó korlátok egy ilyen szemlélődéssel meg is szünnének, azért nem következne, hogy a hívek átvándoroljanak a másik táborba. Hiszen nem értelmi dolgokról van szó, hanem egész kedélyvilágunkról. Lehet, hogy akkor tényleg nagyobb súlyt helyeznének az egyházak ennek a nemes felépítésére, mint talán egyes más formákra, de ez épen nem volna hátrány. És egy kedélyvilágot nem lehet oly könnyen elhagyni. Ez nagy nyereség volna. Lehet, hogy ennek a felépítése nehezebb, de mégis ez volna a cél. Ilyen értelemben igen érdekes volna minden ember részére megismerni a másik kedélyvilágának részleteit. Természetesen, mivel mélyebb lelki folyamatokról van szó, az egyházak lelkészeinek is ebben az irányban mélyebb felkészültséggel, nagyobb elmélyedéssel, jelentősebb belső átélésekkel kellene rendelkezniök. Tehát a lelkészeknél nagyobb jelentőségre jutna az a feladatuk, hogy a hit dogmai felépítése és megalapozása mellett a hívek érzelmi életének e kiépítésén dolgozzanak. Amit itt mondok, az nem új, hiszen ma is megvan az a szép jelenség, hogy egy-egy híres egyházi szónokot sokan hallgatnak más felekezetek tagjai közül is. Tehát ez az állapot fejlődne még jobban: és természetesen ez a lelkészek általános lelki gazdagítására vezetne. Tehát elesne az, hogy minden nagy vallás magát az igazság egyetlen és kizárólagos birtokosának tartaná, hanem közösen azt tartaná, hogy ugyanazon igazsághoz más és más úton utazók táboráról van szó és ha mindenik a magáét a legigazabbnak is tartaná, de elismerné a másikkal az igazságát. Azt hiszem, hogy a vesztély nem volna olyan nagy, mint talán egyesek gondolnák. Hiszen egy buddhista lelki hangulataiba nem olyan könnyen élhetjük magunkat bele. De azért érdekes, tanulságos és meghatározható volna néha ilyen látni és pedig különösen, ha azokat a közös célra törekvők hallgatólagos, szeretettel áthatott szolidaritásával néznők, ahelyett, hogy egyszerűen a pogány szóval illessük.

Ilyen szemlélésekkel az emberi lelket, az emberi lélek hívőképességét és hívő voltát igen mély, nehezen áttekinthető, alig kiismerhető valaminek látjuk. És ha ilyennek látjuk, akkor már tartózkodunk egyszerű formalizmusokkal elintézni azt. Ilyen módon a kölcsönös lelki beállítottságnak tiszteletteljes megbecsülése magától adódik, amint ez tényleg a gyakorlatban gyakran kifejezésre is jut.

A hitágazatok ápolói mindig érezték, hogy nagy igazságok birtokában vannak. Természetes, hogy látván az emberi gondolkodás sokféleségét, a legkülönbözőbb bizonyítékokat hoztak fel igazolásukra. Egyik ilyen szélsőséges forma a lelki vagy hitigazságok igazolására, amikor azt a csodákban mintegy ma-

terializáltak és ezáltal kétségtelenné tették. Tehát a lelkit, a nem láthatót, létezésének bizonyosságaként megtestesítették. — Viszont az államok életében megtörtént ennek a fordítottja. Az állami szervezet az anyagi világ területére tartozik, az állami hatalom jellege szerint anyagi hatalom. A hatalom rendszeren egy kézben volt összpontosítva és ez szintén túlhaladja az egyes ember értelmét. Igazolni kellett ezt is és pedig megtámadhatatlan módon. Így alakult ki a hatalom eredetének isteni magyarázata: „Az isten kardja“ kifejezés volt egy formula, vagy „az isten kegyelméből való“ kifejezés egy másik. Tehát egyfelől a legfőbb lelki igazságokat materiális csodákra alapozták és másfelől a materiális hatalmat isteni, égi eredettel magyarázták.

Ez tehát világosan mutatja az élet összes jelenségeiben a kettős jelleg összekeveredését, nevezetesen az anyagi és szellem-lelkiné a keveredését; vagy ha úgy tetszik, a közös szerepét.

A gyakorlati élet lényeges kérdése most ennek a keveredésnek a felismerése és a jellegek harmoniába állítása. A két alapelem harmoniába hozása az egyén és a történelmi szervezetek — tehát egyház és állam — életében a legnagyobb jelentőségű kérdés, gyakorlati életbölcesség kérdése.

A régi kínai életben az uralkodó az égnek volt a fia és régi bölcsek szerint az uralkodónak egyetlen feladata volt, nevezetesen az, hogy a saját „én“-jét rendbe hozza; azaz megteremtse a saját lelkében az előbb említett harmoniát az anyagi és szellem között. A régi bölcsek szerint, ha az uralkodó a saját „én“-jét rendbe hozza, akkor a világ magától rendbe jön. A gondolat igazsága világos; nevezetesen, aki felismerte az „én“-jében a harmoniát és mint uralkodó megvalósítja ezt az intézkedéseiben, akkor a társadalmi élet megnyilvánulásaiban az őselemek harmoniája nyilvánul meg; és így megvalósul a „Nagyélet“, vagy egy magasabb élet, vagy a mi nyelvünkön kifejezve egy magasabb életideál.

Dr. Gyulai Zoltán.

Az Első Unitárius Népfőiskolai Tanfolyam Kolozsvárt.

Tanfolyamot megnyitó beszéd.

1942. február 22-én az unitárius kollégium disztermében.

Mondotta: **Dr. Abrudbányai János**, dékán.

Teológiai Akadémiánk Igazgatósága elhatározta, hogy Egyházunk és magyar nemzetünk szent érdekeit tartva szem előtt, a falu ifjai részére minden télen olyan tanfolyamot rendez, amely hivatva lesz új, átfogó életszemléletet adni azoknak, kik az unitárius magyar élet jövő alakulásának egy-egy községben pillérei lehetnek.

Boldogan és meglepődéssel jelentem, hogy kezdeményezésünket minden oldalról örömmel vették tudomásul. Az Egyházi Képviselő Tanács, az egyes egyházközségek lelkészei, a keblitanácsosok és az ifjúság maga mind, mind nemcsak megértéssel, de a legnagyobb bizalommal és lelkesedéssel fogadták. Ez a megnyilatkozás nekünk, Akadémiának biztatás. Mélyebben megerősít elhatározásunkban s nagyobb erővel tudunk hozzálátni ahhoz, hogy az elkövetkezendő esztendőkből időben és tartalomban, keretben és módszerben még alaposabb előkészítést eszközölve a gondolatot teljesebb formában szolgálhassuk. A keret ugyanis, amelybe most beleilleszkedik a Népfőiskola újszerű gondolata, szűkös, szegényes. A tanfolyam időbeli tartama, az elszállásolás és étellemezési nehézségek és gondok szerény kezdetet biztosítanak csupán. A Tanfolyam alatt azonban nemcsak az ifjak lesznek gazdagabbak, hanem tanulni fogunk mi is s ezután több tapasztalattal s az apróbb részletek igényesebb kidolgozásával lehetünk segítségére saját elhatározásunknak.

Bizonyos helyről kifogásolták azt, hogy Tanfolyamunkon a valláserkölcsi gondolatnak is időt és teret szentelünk. Ezek a kérdések — mondták — nem tartoznak a Népfőiskolai tanfolyam programjába. Ezt elvégzi a lelkész. Itt elsősorban gazdasági kérdésekkel kellene foglalkozni.

A kifogásokra és aggodalmakra szükségesnek tartom megállapítani, hogy az Akadémiánk által eltervezett és elgondolt tanfolyam nem gazdasági tanfolyam, nem kulturális, nem közismereti tárgyak tanítása, nem vallásos és üdülő jellegű téli kirándulás, hanem minden fenti szempontot szemelőtt tartva, *egy olyan új, keresztény magyar életirány megteremtésén fáradozó szerény vállalkozás, mely az egész magyar ember számára kíván nyújtani valamit: egy parányi szellemi minőség-többletet.*

Az első egyetemes Népfőiskola elindításával néhai Balázs Ferencünk rög alá temetett álma kelt ki s ezért kérem a nagyérdemű közönséget, áldozunk egy néma felállással a derékba tört unitárius magyar faluapostol emlékének s amíg a kegyelet pillanatai tartanak, hálásan símogassuk meg gondolatban a mézskői sziklasír felett sok drága álmot őrző gyönyörű kopjafát. (Felállás.)

A programba felvett valläserkölcsei rész és Akadémiánkon keresztül látható felekezeti jelleg ne jelentse senki számára, hogy mi botorul felekezetieskedni akarunk. Nekünk az élet és vallás mindig egyet jelentett. Ha akartuk, ha nem, a történelem gondoskodott arról, hogy az unitárius vallás és az élet nehéz, verejtékes, könnyes, vagy éppen véres harmóniában örökre összeszővődjék. Vallásunk szellemében és lelkében való életszolgálatunk sohasem zsugorodott vagy sekélyesedett intézmény-szolgálatná. Nem törekedtünk világi gazdagságra s csak éppen annyit csíholtunk ki a kemény sorsból, amennyi létérdekű intézményeinkben ápolt szellemi hagyatékaink továbbfejlesztéséhez szükséges volt. Ezt a szükséges földi erőt azonban az unitárius élet eddig mindig elő tudta teremteni. Ha megtermékenyült lelkek és életek áldozatos megnyilatkozásán, ha arravalók összefogásán, ha az ifjúság gyönyörű megnyilatkozásain át, de mindig tündöklő szépségben termelődött ki. A tizenhatodik század óta a magyar kereszténységnek mi voltunk a lázárjai. Egyetlen királyunk és fejedelmünk volt s talán ez magyarázza meg, hogy miért tudtunk olyan kitartó küzdelemmel harcolni, olyan csüggedés nélkül építeni s miért tudtunk olyan szent közelségben maradni a néppel. Latifundiumokat számunkra nem mért ki senki, amink volt és amink van, valläserkölcsei életünk bensőséges szellemén ke-

resztül került birtokunkba. Ennek a vallásnak emlőin erősödött meg olyan hatalmassá életünk külső vára. Nagy földbirtokok helyett úgy látszik — reményteljes hitű, küzdeni tudó, nagy egyéniségeket ajándékozott nekünk a Gondviselés. Olyan szellemi és erkölcsi kincseket, melyeket a történelem ellenünk irányuló sok intézkedése sem elvenni, sem kisebbiteni nem tudott. Ezt az áldott vallásos meggyőződést a századok alatt mindig maradék nélkül átmelegítette, áttüzesítette, szikrázóvá, lángolóvá tette a magyar hazafias érzés, a hűséges nemzeti szolgálat.

Valásos életünk új vállalkozása is tökéletesen és hagyományosan át van itatódva a nemzeti szellem e megújuló erejével. A multtal szemben szeretnénk azonban bizonyos többletet belevinni vallásos életünkbe. Az unitárius történelmet eddig egy-egy híresebb püspök, néhány gazdag áldozatoslelkű főúr jelentette. Az *elkövetkezendő esztendőök unitarizmusát az emelkedettsellemű, lelkű és gondolkozású, az öntudatos cselekvéssel tevékenyen alkotó unitárius népközösség egyeteme fogja irányítani*. Nekünk mindannyiunknak, lelkészeknek, tanároknak, egyházi és világi vezetőknek, falusi híveknek és városi iparos-kereskedőknek e nagy gondolat szent szolgálatába kell állanunk. Nektek is kedves ifjú barátaim, ha majd falutokban egykor előljárók: keblitanácsosok, gondnokok, bírók, vagy más tisztet viselők lesztek, e szent gondolatért kell harcolnotok.

De egyházi szempontokon túl szüntelenül szemünk előtt lebegnek az új magyar célok is. Ebben az országban még sokan nehezen akarnak rádöbenni a valóságra s arra az igazságra, hogy a régi történelmi Magyarország szellemi örökségeit már feléltük s a külső nagy feladatok elvégzése mellett a belső ujjáépítés gondjai kötnek. Az új Magyarország csakis akkor állhatja meg helyét az új Európában, ha az öntudatosított magyarok minden társadalmi rétege egyformán átérzi faji, nemzeti küldetésünk fontosságát és jelentőségét. A magyarság most önmagával került szembe s nemcsak az életformák átalakítása a fontos, hanem az élet lényegének átalakítása is. Ma, amikor minden európai nép lelkiismereti vizsgálatot tart és minden nép a küldetése, hivatása problémáit kutatja, dunavölgyi elsőbbségünk érdekében kötelességünk, hogy a legelsőek között találjuk meg a kiutat a szellemiség jelen valóságából.

Szerény kezdeményezése Egyházunk Akadémiájának fent vázolt célokat kívánja szolgálni elinduló munkájával.

Ezek előrebocsátásával Akadémiánk Népfőiskolai Tanfolyamát megnyitottnak jelentem ki. Köszöntöm Egyházunk Vezetőségét, Kolozsvár város jelenlévő alpolgármesterét, a nagyérdemű közönséget s a harmincnégy magyar falu drága ifjúságát.

Üdvözet.

Mondotta: Józán Miklós püspök, 1942. február hó 22-én

Kedves Székely Ifjak! Ősi intézetünk falai között szívesen látunk Titeket erre a pár hétre, mint a Népfőiskolai Tanfolyam tagjait. Mindnyájatokat az a vágy hozott ide, hogy tanuljatok, hogy tapasztalatot gyűjtsetek, hogy megismerjétek Erdély fővárosát, Kincses Kolozsvárt. Úgy jöttetek ide, mint 34 unitárius székely falu küldöttei, akik most egy tanulói csoportban verődve, beigazoljátok, hogy megértve a kor intő szavát, erősíteni óhajtjátok a kapcsolatot a falu és a város között. Eszünkbe juttatjátok, hogy mi is többnyire az egyszerű falusi környezetből kerültünk ide a különböző életpályákra. Egészséges színt, nyílt, őszinte szót és barátságos indulatot hoztok magatokkal ide a nagyvárosi forgatagba, ahol sok látnivalóban fogtok gyönyörködni.

Tanári karunk mindent elkövet a mi tanuló ifjuságunkkal egyetemben, hogy amíg itt lesztek, jól érezzétek magatokat s az időt hasznosan beosztva, a kitűzött célt el is érhesseitek

Ez a történelmi város a maga megszentelt emlékeivel már egymagában is felejthetetlen élmény a Ti számotokra. Az unitárius múlt ragyogó képét tárja elétek a piaci nagytemplom, ahol egykor első püspökünk, Dávid Ferenc, hirdette az igét. S mostani templomunk is a maga gyönyörű belső díszével áhítatra kelthet mindnyájunkat.

Magyar Kolozsvárra jöttetek, ahová bizonyára külön-külön is vissza fogtok kíváncsozni. De arra kérlek, hogy csak maradjatok hívek a röghöz, amelyen Isten kegyelméből az új tavasz első sugarára megindul a békés mezei munka. Imádságos lélekkel fogjatok akkor a munkához is s a szülői gond védelme

alatt igyekezzetek megművelni minden talpalatnyi földet; s munkátokon itt és verejtéketeken odahaza légyen a mi egy igaz élő Istenünknek megszentelő áldása!

Isten hozott! — Ő vezéreljen, dolgaitok végeztével, vissza az édes szülőföldre, amelynek templomában szeressétek az egész anyaszentegyházat, szorgalmatos népében pedig áldjátok az oszthatatlan, szent magyar Hazát.

A mélység élettörvénye.

Népfőiskolai tanfolyamot megnyitó beszéd 1942. február 22-én

Mondotta: **Simén Dániel.**

Felolvasandó Lk. V. 1--11. v.

Alapige Lk. V. 4. v. „Evezz a mélyre...!”

A felolvasott bibliai rész a szószékről nézve olyan, mint egy tavaszi álom, tele színnel, költészettel és csodával. Máté és Márk evangélista prózai halásztörténete, mely keretül szolgált a tanítványok elhívásához, Lukácsnál kibővül, mondhatjuk át-lényegül, mint ihletett művész kezében a nyers anyag s a képzelet megszépítő lencséjén keresztül csodává magasztosul. Jézus és Péter áll a csoda központjában, mint tölgy és belékapaszkodó remegő repkény, Péter, kinek repkénysorsú élete a leghívebben, legforróbban és legbensőségesebben fonódott a Mester rendkívüli élete köré. S hacsak azt a mozzanatot emeljük ki a leírásból, akkor is lehetetlen észre nem vennünk, hogy itt későbbi idők próbálnak igazolni korábbi eseményeket, de úgy mintha szemtanúi lettek volna az eseményeknek. Lukács evangéliumának írója minden bizonnyal ismerte Jézus és a tanítványok bensőséges viszonyát vagy adatai alapján elképzelte azt s csak azután fogott hozzá a fenti rész rögzítéséhez, amolyan magá is csodásnak nevezett.

A kérdés, hogy valóban csoda történt-e a Genezáret partján, sok kiváló elmét foglalkoztatott, legalább is annyit, amennyit korunknak bármelyik izgató tudományos kérdése foglalkoztat az atomok titokzatos világától a ragyogó csillagokig. Abban mind megegyeztek, hogy a történet leírása jóval a Jézus utáni korban született, gazdag jelképes jelentőséggel. De a jelképes jelentőségre nézve a felfogások különbözők. Né-

melyek szerint Péter egyszerű tóparti látomásáról van szó, amikor is ő felfedezi, hogy Jézus megváltó tanításainak át kell csapnia a tanítványok szűk körén, mélyebbre kell jutnia, erőteljesebb és szélesebb hullámokat kell vetnie a világ lelkében, mert az Evangélium nem a partotmosó el-eltűnő és felbukkanó habok meséje, hanem a mélységek megrendítő üzenete. Mely üzen a mélynek... Viszont mások szerint a zsidó és pogány kereszténységnek egyik égető kérdésével állunk itt szemben. Közismert, hogy Péter eleinte a zsidó keresztények között tevékenykedett, az első keresztény gyülekezetet Jeruzsálemben alapítja meg, de idővel beléje döbben Jézus üzenete s ő felismeri, hogy a gazdagabb ember-halászathoz mélyebbre kell vetnie a hálót s elindul a pogány lelkek tanítványává tevésének útján.

Bármint is álljon a dolog, egy bizonyos Testvéreim! s ez pedig az, hogy a felolvasott bibliai részben a sok szín alatt egy nagy élettörvény húzódik meg, amelyet *a mélység élettörvényének nevezhetünk*. A felolvasott alapige tehát nemcsak egy alkalmi szólam, nem egy tűnő figyelmeztetés, mit Jézus intéz Péterhez, hanem évezredek süritett bölcsessége s e bölcsesség kristály-tiszta ragyogása arany keretbe foglalva. Nem a csoda, ami elkápráztat, hanem a látás mélysége, nem a szín, ami magával ragad, elbájol, hanem a lélek, amely fölfedi a nagy titkokat.

„*Evezz a mélyre!*“ Ugy hangzik e parancs, mint édesanyád féltő intelme valahányszor búcsut vesz tőled s búcsu-csókjában arra int, hogy kerüld a rosszat s törekedj a jóra. Kerüld a felszínt, mert a sekélyes lélek hasonlóan a sekélyes tengerhez tele van veszedelmet rejtő, apró zátonnyal, amelyekeken törbe hullsz, végzetes hajótörést szenvedhet életed legdrágább kincse: *a becsületed*. Kerüld a felszínt, mert a felszínes lélek, mint a kiapadt vagy lecsapolt tó maradék vize posványos, fertőző méreggá válik s lassan megöli friss forrásra szomjazó testedet, lelkedet. Kerüld a felszínt, mert a felszínes lélek, akárcsak a töretlen útszél nem képes befogadni a szépség, jószág és igazság magvait s e magok, amiket jó kedvében szórt az égi Magvető kiégnék a nap hevében, elsodortatnak a forgó szelek szárnyán, vagy zsákmányai lesznek kósza, kapzsi madár seregnek.

„*Evezz a mélyre!*“ -- *mert a mélyben találod meg az igazi*

értéket. A gyöngyhalász a mélybe száll, mert jól tudja, hogy a kagyló szenvedése s a mélység titokzatos világa együtt termeli ki a legdrágább gyöngyszemet. A földműves a mélyre szánt, ha dús termést akar, hogy az édes anyaföld termő talajából s a nap forró csókjának ölelkezéséből százszor és ezerszer annyit hozhasson elő.

„Evezz a mélyre“, mert a mélyben van a megtartó erő. Az okos építész mélyre veti a fundamentumot. Hasonlatos ő a bibliai bölcs emberhez, ki kősziklára épít. Jöhetnek a szelek, a viharok, rohanhat az árvíz, a mély fundamentumú ház nem rendül meg soha: A tapasztalt tengerész szintén mélyre engedi hajójának horgonyát s amíg körülte zúg, bömböl a haragos tenger, a mélység, mint valami titokzatos isteni tenyér, méltóságteljesen himbálja a törékeny emberi alkotást.

„Evezz a mélyre“, mert csak a mélyből újul meg az élet. Testednek sok százezer apró véresejtje a megfoghatatlan mélységekben születik, hogy naponkint újrászülethess frissen és jó egészségben, hogy a káros anyagokat kiküszöbölje, elhaló véresejtjeid utánpótlásáról gondoskodják s napi munkádhoz eléggé meg nem hálálható testi és lelki erőt szolgáltatasson. A legszentebb teremtés; a gyermek születése is a mélységek munkájának eredménye. Amint Isten teremtő gondolata elindul, a csókban, könnyben, vérben és ölelésben fogamzott gyermek megmozdul az édesanya szíve alatt s jelzi, hogy hozza a mélységek csodás üzenetét. A mag csak úgy pattan csirába, ha a mélységek álmai szunnyadnak benne s a fa csak úgy virul ki tavaszszal, ha gyökerével a mélységek újélet-adó ölelését érzi.

S mindez vonatkozik a lélek világára is Testvéreim! A könny csak akkor szép és boldogságot hirdető, ha a mélységekben fakad, ha benne ragyog való életed minden öröme, mámorra vagy ha benne remeg minden bánatod. A könny csak akkor igazi, ha az a lelkednek tükre. Te már bizonyára hallottál krokodilus könnyekről!? Testvérem! ezek az alakoskodó, hamis lélek hazug gyöngyei, kerüld ezeket! Csak az igaz könnyeket szeresd, mert azok a mélységekhez vezetnek... *A jellem* csak akkor szilárd, ha a mélységből fejlődik ki. Hallottatok ugye nádszál jellemekről, kiket ide-oda hajt a sors szele? Milyen szomorú látványok ők! A huszonkét esztendő s rabság alatt gyászmagyaroknak neveztük őket s jobban sajnáltuk,

mint megvetettük... A *jóság* csak akkor meleg, ha a mélységekben születik, amikor a szív jobban örül annak ha ad, mintha kap, s kincseket osztogat, de nem tékozol... A *hit* csak úgy tud hegyeket mozgatni, a *remény* csak akkor nem szégyenít meg, ha a lélek mélyébe gyökerezik... A szeretet csak akkor megértő és mindent megbocsátó, ha a mélység üzenetét hozza magával...

„Evezz a mélyre!“ mert isteni törvénye ez a te emberi életednek, de sorstörvénye magyar mivoltodnak is. Évezredekben át a mélység őrizte meg benned az *érték-magyarságot*, ez volt a te megtartó erőd s nemzeted ebből merítette a megújulást. A mélységből, amelyben Isten, mint égi harmatban tisztogatta, széppé tette a te magyar lelkedet. Így vált időfelettivé, halhatatlanná ez a lélek, így érte el a krisztusi mélységeket, de egyben így lett örök testamentuma, figyelmeztetője s ha kellett, tilalomfája a te magyar jövődnek. Mult és jövő határmesgyéjén állva, kötelességünk megvizsgálni, hogy mit mentett át számunkra a mély magyarságunk s milyen feladatokat és kötelességeket ró a vállunkra.

Mély magyarság! missziós csengése van e szónak s időfeletti, örök magyarságot jelent, nem testiekben, hanem lelkiekben. Természettudósok, kik megilletődve jártak az ősz magyarok nyomában, leírják, hogy a volgamenti kirgiz pusztaságon, hol nyaranta csaknem minden kiég, májusban a legcsodálatosabb „tulipán erdőkre“ bukkan az ember. Évezredekkel ezelőtt a volgai magyar lovas néptörzsével együtt gyakran volt illetett megbámulója ez isteni csodának, melyet áhítatos rajongással örköre a szívére vésett és hűségesen megőrzött. S amikor itt az új hazában újra találkozott ez „álomvirággal“, mint írni tudó gyermek a saját nevét, tulipánmotivumos lelkét mindenbe belevéste, faragta, varrta, festette. Székely kapuján, hol áldás kíséri a bemenőt s békeség a távozót, járomfáján, kaszanyelén, párnáján, hol álmaik szövői, zsebkendőjén, hová könnyeit hullatja, függönyén, mely bánatát eltakarja a külvilág elől, mindenütt megtalálod ezt a sajátos énjéből fakadó szépség-motivumot. S dalaiban, ezekben az édesen fájó magyar gyöngyszemekben s balladáiban, melyek két-három vonásban tragédiába sűrített életét adják, szintén megmaradt örök magyarnak. Sokféle művészet ostro-

molta lelke kapuját, de ő, mint szegény csipkerózsa, csak a saját szépségére nyílt fel. Számtalan vérkeveredésen esett át, test szerinti mivoltát alig rajzolhatod meg, de lelke érintetlen maradt dalaiban és balladáiban, sőt ősi vallásosságában is. A puszták végtelenjét járó magyar lelke elszakíthatatlanul egybeforrott a végtelen, de egyedülvaló Istennel, kiben sorsszerűen feloldódott az ő élete. A szentistváni kereszténység szentháromsága lelki egyensúlyát megzavarta egy kissé, de a Dávid Ferenc tiszta evangéliuma, az unitárius vallás fenntartó tanításai visszavezették természetes önmagához. Milyen boldogság volt szemlélni ennek a magyar kereszténységnek futótűzszerű terjedését és meggyökerezését e bércecs-völgyes hazában, ahol évezredek magyar álmok és krisztusi tiszta igazságok ölelkeztek, hogy boldoggá tegyék ezt a népet.

„Evezd a mélyre“, mert a mély magyarságban találsz meg szépet álmodó, búsan vigadó, balladát termő magyarságnak és tiszta istenhitet valló kereszténységnek örök forrását. De a sok csillogó érték mellett itt találsz meg a magyar bánat sok rejtélyét is. Fény és árnyék itt változtatják egymást s szükséges nekünk megismernünk mindakettőt.

Testvéreim! Harmincöt év székely fiú ül ősi templomunk megszentelt padsoraiban. Az első népfőiskolás fecskeraj. Ha símogató tekintetünk meghatódva rájuk esik, azt látjuk, hogy viruló fiatal arcukon csattan a piros egészség, szemükből kiragyo-g a hit, acélos karjukban szunnyad az ősi erő s ez minket végtelen boldogsággal tölt el. Kimondhatatlanul örülünk, de örömlünkben sem szabad megféledeknünk arról, hogy a föld, a hajlék és a falu, amely a mi drága fiainkat szülte golgotás keresztthordozásnak, mérhetetlen megpróbáltatásnak, elmara-dottságnak, bánatnak és keserűségnek is a hazája. A sok szín mellett ott van az árnyék is s nekünk nem szabad a felszínen tovasíklanunk, a mélybe kell szállnunk, hogy felvehessük a harcot népünk testet és lelket ölé árny-világával. Mindenek előtt a lelkünket kell felráznunk, hogy a lélek elindulhasson népetmentő diadalmas útján. Néhány évvel ezelőtt, mint lupényi lelkésznek szívbemarkoló élményben volt részem, amikor az egyik mérnök elbeszéléséből felfedeztem, hogy bánya-szaim lakásom alatt mintegy 170 méter mélységben termelik a szenet. Valami különös nyugtalanság vett erőt rajtam s

csendes óráimban, vagy álmatlan éjszakáimon át kirajzolódtak előttem a mélytitkú tárnák s gyakran hallani véltem a gépek zakatolását s a verejtékhúzó csákányok döngését a rózsafáim alatt, vagy a templomunk irányában. Végnélküli vívódásaimban mind erősebben tudatosult bennem, hogy az én népem, az én magyar népem fekete gyémántokat termel a Kárpátmedencében. Gyémántokat, sok-sok szenvedéssel és magyar gyásszal bevonva!

A mi fiaink tehát nemcsak azért jöttek, hogy lelkiük értéke csíszclódjék, hogy gyarapodjanak, emelkedjenek a hitben és tudásban, hanem azért is, hogy mi mélyüljünk népszerűtetünkben, hogy ha kell, a könnyeink hullásával mossuk le gyémánt lelkükről a szomorúságot, osszuk meg keresztteles életüket s szépítsük meg megtépázott álmaikat.

Testvéreim! Szent találkozó ez a pillanat, de egyben megható emlékezés is. Az ölekezés boldog mámorában emlékezünk azokra, akiknek áldott munkájából tevődik össze a mi ünnepszentelésünk. Emlékezzünk a mészköi sziklasírban pihenő Balázs Ferencre, ki magyar földön úttörője, magvetője volt a népfőiskolás gondolatnak, emlékezzünk rög alá hulló, nyugtalan lelkére a legalkalmasabb helyen, Dávid Ferenc templomában, hol féltve őrizzük, óvjuk és ápoljuk mély magyarságunk egy-Isten-hitét s emlékezzünk e nemzedékre, mely vértanúk nyomán kint a fronton és bent, a front mögött halált megvető, nagy csatában küzd az örök magyar és keresztény eszményekért. Emlékezzünk, de szakadatlan figyeljük a Mester parancsszavát, hátha ránk mosolyog az első rózsaszínű hajnal s az új világ roppant ígézetétől megmozdul a Kárpát-medence, hol sors-hajónk indulásra kész, hogy a mélységek útján elindulhasson a megtartó és megáldó egy igaz Isten felé.

Amen.

A keserű pohár.

Egyházi beszéd 1942. március 1-én.

Mondotta: **Vári Albert.**

Alapige: Máté 26. r. 39. v. „Jézus egy kissé előre mene, arcra borula, könyörögvén mondván: Atyám, ha lehetséges, muljék el tőlem e pohár, mindazonáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem mint te.“

A napokban az egyik helybeli laphan¹ „Krisztus személye és egyénisége“ cím alatt tudósítás jelent meg egy előadásról,

¹ Keleti Ujság 1942. febr. 28-iki sz.

melyet egy jeles római kath. teológus tartott. Az előadás a tudósítás szerint, arra az eredményre jutott, hogy a chalcedoni 451. évi egyetemes zsinat megállapította, hogy Krisztusban két természet van: egy isteni és egy emberi, s mivel a keresztények többsége ezt elfogadja, kívánatos, hogy minden magyar ezt a Krisztust *imádja*. Azonban mi unitáriusok, ha Jézus „személyéről és egyéniségéről“ hű képet akarunk kapni, nem állapodhatunk meg azoknál a csodaszerű legendáknál, melyekkel a hálás utókor körülfonta Jézus életét s amelyek által kiemelve az emberiesség köréből, az istenség dicsfényével vette körül. De azok a zsinati határozatok s örökre megállapított hittételek sem elégíthetnek ki, amelyeket akárháyszor külső egyházi érdek sugallt s amelyek sokszor egymásnak is ellentmondanak. Nekünk vissza kell mennünk az eredeti kútforráshoz s onnan merítenünk az élet és az igazság tiszta vizét, melyből aki iszik, meg nem szomjúhozik.

Általában a bibliát tekintjük olyan eredeti kútforrásnak, amelynek alapján Jézus igazi képét megrajzolhatjuk. Ezenkívül alig is hagyott fenn valamit a történelem számunkra a Názáreti Mesterről. Azonban a biblia tudósításai sem mindenben egyértelműek ebben a tekintetben: Íróikat a saját koruk szelleme és egyéni felfogása befolyásolta. Ez az oka és magyarázata annak, hogy magában a bibliában is eltérő nézetek vannak a kereszténység alapítójáról, Istennek legnagyobb prófétájáról. Hogyan? Hát nem lehet Jézus eredeti képét történelmi hűséggel megfesteni? Le kell mondanunk arról az örömről és boldogságról, hogy hiteles adatok alapján ismerjük meg azt, akit „a világ világosságának“ tartunk, aki „az út, élet és igazság“, akinél „más fundamentumot senki sem vethet“, s akinek kétezer éves kultúránkat köszönhetjük. Vagy pedig csatlakoznunk kell azokhoz a hitetlenekhez, akik Jézus történelmi személyiségét kétségbevonják s életét a mondák körébe utalják? Nem! keresztény atyámfiai! Bármilyen eltérők is a Jézusról való felfogások, bármennyire is elhomályosult a történelem folyamán eredeti arcképe, mégis találunk a bibliában olyan vonásokat, amelyek alapján személyét és egyéniségét megállapíthatjuk. Ilyenek elsősorban azok az igazságok, melyek az ő lelkéből fakadtak, azok a beszédek, melyek az ő ajkairól hangzottak el. Sőt, ezek között is különös

jelentőségűek azok az *imádságok*, amelyekben lelke tartalmát öntötte ki. Oh, mert az ember embertársaival szemben lehet képmutató, beszédeit és cselekedeteit használhatja érzelmei és gondolatai elpalástolására; de imádságával a mindeneket látó és tudó, élő Isten előtt áll, kit ámítani vagy félrevezetni nem lehet. Itt a maga igazi lényegében jelenik meg. Mutasd meg mindennapi imádságodat és én megmondom ki vagy. Vagy gondoljatok az Uri imára, a Mi Atyánkra, mely Jézusról maradt reánk örökségül. Milyen magasan szárnyaló, eszményi lélek tükröze az. Ilyen imádság az is, amely a Getsemáné kertjében az élet és halál kínos küzdelmei között buggyant ki Jézus lelkéből: „Atyám! ha lehetséges, muljék el tőlem e pohár, de ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te.“ Jézusnak ez imádságában két, tisztán emberi érzelem jut kifejezésre: a *saját kicsinységének és az élő Istenben való feltétlen bizalmának az érzése*. E két forrásból ered minden imádság.

I.

A Názáreti Mester törhetetlen bátorsággal indult el azon az útn, amelyet az isteni Gondviselés bölcsessége számára kijelölt, s amelyet már Keresztelő János egyengetett előtte. De amíg ez a pusztában maradt s ott tanította a hozzá menő sokaságot, addig Jézus a családban és a munkamezőkben kereste fel azokat, akiket tanítani akart. Mindenütt szembe helyezkedett kora ferdeségeivel, s nyíltan bizonyosságot tett az igazságról. Egy kicsinyes és önző világgal szembe helyezte az Istenországát. A betűk szolgaságával szembe a szellem szabadságát. A nemzeti és felekezeti elfogultsággal az egyetemességet. A sötéttséggel szembe a világosságot. Az anyagiassággal szembe az eszményiséget. Hősi bátorsággal vette fel a harcot a farizeusok képmutatásával. Bement a templomba s onnan korbáccsal verte ki a kufárokat. Oh milyen szépen lendülő és magasba ívelő élet! Minő, az Isten szíve szerint való élet!

Mégis, ezt a fennen szárnyaló életet is utólrta a közös emberi sors! Akiknek üdvét és boldogságát munkálta, azok lettek ellenségei. Akikben a legjobban bízott, azokban csalódott. Amikor tisztának látszott felette az égbolt, akkor csapott le reá a villám. Így születnek az emberi tragédiák!

Igy születnek a mártirok, kiknek piros vére megfesti ezt a fekete földet, de egyben meg is termékenyíti azt.

Jézus élete is a Getsemáné kertben mély pontra érkezett. Titkos, alattomos erők támadtak fel ellene, mert mindig voltak, akik a sötétséget inkább szeretik, mint a világosságot. És ime ő, aki eddig diadalmasan járta be Galileát és a Jordán mellett levő tartományokat, akit lelkes sokaság kísért eddigi útjaiban, most egyedül és elhagyottan vívódik a halállal s arccal a földre borulva, kicsinységének és tehetetlenségének érzetében imádkozik: „Atyám, ha lehetséges, muljék el tőlem ez a keserű pohár.“

Jézust a keresztények nagyrésze — elismerjük, tiszteletreméltó okokból — az istenség harmadik személyének tartja, kit ugyanazon erőkkkel és tehetségekkel ruház fel, mint az egyedül élő igaz Istent, kit mennyei Atyánknak nevezünk. Egyedül mi unitáriusok hisszük és állítjuk a szentírás, a józan ész és a lelkiismeret alapján, hogy az Isten lényegében és személyében csak egy, akit egyedül illet az imádás és a könyörgésben való segítségül hívás. Ez a tiszta és kézzelfogható igazság volt az, amiért Dávid Ferenc börtön-halált szenvedett. Ezért nevezték az unitáriusokat pogányoknak, istentagadóknak. Ezért zárták ki hivatalokból s vették el templomaikat, iskoláikat. Ezért akarták és akarják még ma is sokan kizárni a kereszténység lelki közösségéből. Ezért voltak sokszor kénytelenek Jézussal így imádkozni: „Mi Atyánk, ha lehetséges, muljék el tőlünk ez a keserű pohár.“

Vajjon, ha Jézus valóban bírt azokkal az isteni erőkkkel és tehetségekkel, amelyeket a szentháromsághívők neki tulajdonítanak, nem talált volna-e valamely utat és módot, hogy lesújtson ellenségeire s megtartsa életét? De éreznie kellett, hogy elérte az emberi teljesítőképesség végső határait s ezért szükségét érezte egy fölötte álló isteni hatalomhoz fordulni imádkozásában. Ez a tény és igazság nekünk unitáriusoknak egyfelől elégtétel a múltért, de másfelől a buzdítás és a lelkesítés forrása a jövőre. Ő a mi testvérünk és barátunk. A mi testiünkből való test, a mi vérünkből való vér, ki nem várja, hogy őt isteni tisztelettel imádjuk, de annál inkább elvárja, hogy nyomdokaiban járjunk: Őt kövessük.

e

II.

A Getsemáné kertjének néma csöndjét csak egy pillanattig zavarta meg a kétség és bizonytalanság fájdalmas aggodalma. A Mester lelkére csak egy pillanattig nehezedett a halálfélelem gyötrelme. A következő pillanatban már fény derült a Jézus lelkében s égi világosság sugarai járták át az éjszaka sötétségét. Nem! nem emberi akarat kormányozza az életet és világot. Mi lenne, ha az emberi akarat szembe helyezkednék az isteni akarattal, ha a föld fellázadna az ég ellen? Mi csak kicsiny porszemek vagyunk az örök Gondviselés kezében, akinek tudta és akarata nélkül egy hajszál sem eshetik le fejünkről. Mi csak szolgálói és végrehajtói vagyunk az isteni akaratnak. A teremtésben kapott kiváló tehetségeink csak arra valók, hogy általuk megismerjük az örökkévaló Isten akaratát s annak végrehajtói legyünk. És ebben a hirtelen támadt lelki világosságban a Mester imáját így folytatja: „mindazonáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te.“ És ezzel emberi gyöngeségét és pillanatnyi ingadozását az élő *Istenben való határtalan hit és bizalom váltotta fel.* Hadd jöjjön már, aminek jönnie kell; hadd jöjjön az ellenség szolgáló-hada; hadd jöjjenek a megostoroztatások, a kigúnyoltatások, arculcsapások, a töviskoszorú vagy akár a kínos halál. Járjak bár a halál árnyékának völgyében, vagy égjek a gyehenne tüzében, nem félek, jó Atyám, mert ha te velem vagy, a megaláztatások is javamra szolgálnak, a töviskoszorú a dicsőség koronájává s a keserű pohár az örök élet italává változik. Azért, „legyen meg a te akaratod.“ Ez az Istenben való bizalom könnyebbé tette Jézus legnehezebb óráját. Innen kezdve határozott léptekkel ment a Golgota felé s így lett megaláztatása felmagasztalássá, halála örök életének kezdetévé s a kereszt a megdicsőülés trónjává.

Mondjam-e, keresztények, hogy ez az Istenben való bizalom azóta is sok csodát tett a történelem folyamán. Gondolatok csak a saját egyéni életetekre. Kinek nem voltak s kinek nincsenek a mai zord időkben nehéz napjai, súlyos megpróbáltatásai? Amikor ott csalódtatok, ahol a legjobban bíztatok, amikor remény és kilátás nélkül állottatok a sötét éjszakában, amikor a bánat gyötörte lelketeket éjjel és nappal: mi lett volna veletek, ha az Istenben való hit és bi-

zalom csillaga nem világosította volna meg kebletek éjszakaiját? Vagy gondoljatok szeretett egyházunk történetének gyászos napjaira. Hányszor voltak őseink kifosztva, megszenyitve, kitagadva reménytelenül, amikor a Mesterrel elmondhatták: „Mi Atyánk, ha lehetséges, múltjék el a keserű pohár tőlünk.“ De az Istenbe s a saját igazságunkba vetett hitök talpraállította a csüggedőket, tette sarkalta az elesetteket s új életerőt öntött az elernyedő tagokba. És végül szóljak-e árva nemzetünkről s annak súlyos próbáiról, amidőn kelet és nyugat két malomköve között örlődött ereje? Mi lett volna e néppel, ha hit- és bizalomveszítetten átadja magát a csüggedés és kétségbeesésnek? De árvaságában is a Magyarok Istenében vetett erős hit és bizalom hősöket, apostoloikat és prófétákat teremtett, kik karddal, szóval és a szellem fegyvereivel síkraszállottak, s ime „él magyar, áll Buda még!“

És a jövő? A jövőben is lesznek viharok, jönnek nehéz napok és súlyos megpróbáltatások, dúlnak háborúk. De ha a Jézus hitével és bizalmával lépünk arra az útra, melyen az isteni gondviselés bölcsessége vezet, akkor a viharok után kiderül az ég s megjelenik a megnyugvást hozó szivárvány, lecsittulnak a haragvó hullámok s sajkánk révparthoz érkezik, a halálból feltámadás és élet lesz. Ezt a törhetetlen hitet vigyétek magatokkal ker. testvéreim, a családi otthonba s az élet küzdelmeibe, hogy fokozza erőiteket s emeljen ki a kétség és bizonytalanság örvényéből. Ezt az erős hitet és törhetetlen bizalmat vigyétek magatokkal különösen ti kedves ifjú székely testvéreink kicsiny falutokba. Legyetek mindnyájan kovászai egy szebb, jobb, holdogabb és termékenyebb jövőnek.
Ámen.

Szántsatok új szántást.

Népfőiskolai tanfolyam bezáró alkalmával 1942. március 8-án.

Mondotta: **Dr. Abrudbányai János.**

Alapige: Hóseás X. 12.

Népfőiskolai hallgatóink lelkében az elmúlt napokban megmozdult egy érzelem s ahogy egymásután peregték az órák, ez az érzelem határozottabbá és izmosabbá vált. Külö-

nős módon öntötte el őket a honvágy. Nem únták meg itteni munkájukat s boldogan beszéltek arról, hogy életük egy örök-szép élménnyel és emlékekkel lett gazdagabb. Talán el sem hit-ték, hogy szerény életüket ennyi gondoskodás, ennyi szeretet várja Dávid Ferenc városában s mégis, ha figyelhettük te-kintetüket... messze jártak... távoli harangszót hallgattak s képzeletük gyöngéden símogatott végig minden hazai rö-göt... Megszállottakká lettek... a március megszállottjai. Amíg februárt mondtunk és írtunk, a lelkükben észrevétlenül fel-felújuló otthoni képeket könnyen felcserélték friss kör-nyezetük mozzanataival, amióta azonban márciusi erők sza-kadnak fel a földből s mióta megsejtették az érkező tavasz szent üzenetét, egészséges, tiszta ősi honvágy gyötri ifjú életüket... Hangot hallanak... olyat, amilyent csak azok értenek meg, akikhez már valamikor beszélt a tavasz. Az er-dők nemes vadjai hallatnak hangot olykor, ha társaikat hív-ják. Olyan ez a márciusi hang, mint mikor hegyeken, erdő-kön át visszhangzó szarvasbögés egyetlen közös tisztásra hívja a szétszórt életeket, olyan ez a néma, ösztönös hívás a föld fiainak, mint büszke paripának a harcikürt. Bár volna még sok minden, ami visszatartsa, de nincs ereje kitérni a hívás elől, nem tudja felejtani a hangot.

Drága magyar ösztön ez s mi boldogan és büszkén szem-léltük az ifjak honvágyán át azt a kipusztíthatatlan ragasz-kodást a föld rögéhez, mely hosszú száz esztendőkön át éltető ereje, gyökere tudott lenni egy legendás nemzetnek. A ma-gyar föld és a magyar valóság talajába való ez igézetes meg-kapaszkodás, e forró vágy, ez imádságos lehajlás és e könny-es vonzalom a nemzeti hősi erők kibontakozásának áldott melegágya volt, s milyen jó látni, érezni, tudni, hogy e néma szövetekezés, ez ősi összedobbanás töretlenül, ősi, csodálatos szépségben és meleg égben ma is áramlik.

A földműves ember ősszel búcsút vesz a határtól s a tél minden napja azzal telik el, hogy új találkozásra készül. Ta-lálkozásra, amikor újra beszélhet a földdel, amikor a rögök mozduló lelke párás lehelettel márciusi illatot permetez a föld fiára. Pedig a tavaszindulás, az újratalálkozás a maga kez-deti örömein, az első szellősuhanáson túl a kemény, tornyo-suló feladatok és küzdelmek elindítója. A kenyér nagy had-

gyakorlata kezdődik. Korán ébredő hajnalok és késő esték váltakozásában szüntelen törődés, gond, aggodalom, verejték, fáradtság. A kenyér pihenésnélküli, totális harca ez, melyből a család minden tagja a ház minden állatja maradéknélkül kiveszi részét. Kétszázötven napig tartó tervszerű hadművelet örök elemi erőkkal szemben azért, hogy a világ asztalára kenyér kerüljön, hogy megszámlálhatatlan milliók az élet más beosztásában szintén küzdeni tudjanak. A földműves mégis gyerekes lázzal gondol a tavaszi indulásra. Úgy érzi, hogy tavasszal Isten is új munkába fog s közelebb hajol a földhöz, dolgozó ereje megilleti a földhöz közelálló lelkét s ők mind szent indítást éreznek arra, hogy törekeny erejüket bekapcsolják a teremtés munkájába. Ilyenkor március szent ereje lendíti a magyar kart s lágy szellő szárnyán új isteni parancs érkezik: *szántsatok új szántást!!* Hasítsatok a régi rögben új barázdákat s a tavalyinál, a régieknél munkáljatok termékenyebb, gazdagabb esztendő.

Ez a halkán, bátortalanul már zengeni kezdő tavaszi zsoltár üzent utánatok, ez vert visszhangot közénkjött életekben. Parancsot kaptatok Ti is... *szántsatok új szántást*. Mielőtt azonban az ősi rögön a régi szerszámok után nyulnátok, új találkozásig beszédem van hozzátok...

Szeretném, ha kedves hallgatóim mindnyájan megérték, hogy e szakadatlanul visszatérő parancsnak a most induló tavasszal mélyebb és általánosabb jelentése van. Nem egy társadalmi rétegnek szól, nem csak az agrikultúra megújuló jelszava csupán. A szántsatok új szántást parancsa ma világprogramot jelent. Kétezermillió ember lelkének harsonáz... Országok és népek százait lendíti küzdelembé. Ha a zászlók színesen lengenek, e parancs lélekszellője lengeti. Ha haragos óceánok és csendes tengerek mélységéből irtózatot erők magasba vetnek tarajos hullámokat, ennek a parancsnak ütemes ereje csendül hősi erőfeszítések harci lárma-jába. Zakatoló halálgépek, dörgő kartácsok, felnyerítő csatamének, szakadatlan menetszázadok elszánt iramában és véres tusájában a hajtóerő, az áram ez a kategorikus új tavaszi parancs: *szántsatok új szántást!!* ...Meggérgesedett életnézetek, csonttáfagyott államrendszerek, szikkadt társadalmi felfogások, önös érdekek dudvaival fertőzött kemény rétegét

kell új szántással meghasítani s termékeny szabadulást adni az isteni szándékkal megáldott ősi televénynek. Ifjú nemzetek tavaszi lendülettel, ellenállhatatlan erővel új szántásba kezdtek, hogy a kirívó aránytalanságok, egyenlőtlen életszintek eltűnjenek ezen a földön s minden becsületes, önérzetes nemzet egyforma eséllyel építhesse életét. Harc és küzdelem ez azért, hogy millió embereknek több legyen a kenyér, embérségesebb legyen az élet és szebb legyen a föld.

Magyar nemzetünk is nagy elhatározással készül az új tavaszi szántásra. Ezer éven át összehordott életasztagjait, aranyló kalászeit, kenyerét annyiszor megrabolták. Verejtéke, vére árán, Kárpátok övében belül őrzött szent, isteni vagyont annyiszor megirigyelték. Örökös küzdelmében, hősi áldozatában, egyetemes kultúrájáért folytatott harcaiban megfogyatkozott. Bús, keserves halálszüreteken elborult homloka, ősi dalai fájdalmasakká lettek, zsoltárai könnyesek, sírók, de mindörökké töretlen, rendíthetetlen maradt lelke, az Istennel való találkozás helye s ezt a szent tiszta fészket, ezt a meleg fehér oltárt, a nemzet lelkét nem tudták elpusztítani ármánykodó erők, ólálkodó népek. Mint duló viharban a kemény tölgy, ha olykor lombtalanul, ha letört gallyakkal, ha megcsúfolva, de szilárdan állt s az ősi talaj legmélyéről éltető erőket vett magába népi gyökerein át. Ezekhez az ősi erőkhöz irányítja eketartó keze az új barázdákat hasító vasat s innen kíván friss erőket teremteni az új ezer esztendőre. Mert azon túl, hogy minden magyar szívében visszhangzik a „nem, nem soha“ jelszó, mindannyiunk előtt bizonyos már, hogy az ezeréves határokért vívandó küzdelmeken túl elmaradhatatlan az a belső újjárendezés, melynek nyomán az új magyar birodalom kell megszülessen. Nem lehet többé véka alá rejtteni sem lennt, sem fent, hogy nemzeti összeroppanásunknak okai között végzetes tényekként estek a latba azok a belső nemzettársadalmi gyengeségek, melyek ma még élesebb színekben látszanak.

Nem azért kíván újuló tavasszal feszülő élteken át áldozatot hozni egy nemzet, hogy újra összecsapjon felettünk az ár, nem azért, hogy ezután is régi bálványok mellett és előtt üres nemzetiszínű szólamokat mondjon, hanem azért, hogy felfrissítve erőit, egészséges belső életrenddel, egyetemes

nemzeti gondoskodással, az új világ lelkének ízével és zamatával örökre ellenállóvá tegye önmagát. Azért, hogy felélt szellemi örökségei helyett életét termékeny, izzó, nemzeti áram újítsa meg. Ezért és csak ezért az eszményért lángol a magyar honvéd tekintete, ha új küzdelmére gondol. Ezért és csak ezért tud átforrósodni ez a nép, csak ezért tudja összetartó erői egészét belelendíteni a küzdelembe. Csak ezért tud a nyolcadik osztály (lásd Keleti Ujság) halálos komolysággal hősi megnyilatkozásba fogni... Csak azért, mert telítve van magyar életünk fájdalma és öröme a nagy világküzdelem szent jelszavával: *szántsatok új szántást!! Akarjatok Ősi magyar földön új magyar életet!!!!*

Mi unitáriusok születésünktől fogva az új szántások hívei vagyunk s ha kellett, tudtunk e gondolatnak hőseivé is lenni. Szent ígézet benső kényszere alatt szüntelenül és állandóan sejtettük, hogy fel nem hasított ugarak rögei alatt a teljesebb élet lelke feszül. Vallásos áhítatunk örök keresésében tudtuk, hogy Istenhez akkor leszünk közel, ha a látszatok világa helyett a valóság világában keressük őt. Éppen ezért hitörökségünk termékeny munkája folytán minden olyan új törekvés iránt fogékonyakká váltunk, mely az élet valóságkérdéseit mélyebben, tisztábban és őszintébben kívánja látni és tudni. Ezért van zavartalan összhang újuló tavaszi időben a világ új lelkében meggazdagodott nemzeti törekvések és vallásos hitünk között. Dőréknek mondhat valaki, hogy most az elinduló legnagyobb világháború tövében a belső újjáépítés, a népfelemelés ügyével babrálunk... Ki tudja mi lesz a dolgok kimenetele? Ki tudja, kit kímél és mit kímél meg a nagy emberküzdelem??... Unitárius hitünk antennája azonban ilyen tétovázó, félénk, tapogatózó bizonytalankodó töprengésekre nincs beállítva. Bízunk rendületlenül, hogy az új szántók sikerrel szántanak és éppen ezért ez a vallás már most felajánlja szerény erejét arra, hogy ezt a megbűnhődött országot népi, nemzeti és szociális kívánalmak szerint újjáépíthesék. Ez a tanfolyam, mely tavaszinduláskor végződik e derülátó bizalomnak és e rendületlen hitnek örök tanúsága és záloga.

E kezdeményezésünkkel új szántásba kezdtünk. Megmozgatótt rögök alól csirába szökkenni reméljük megújuló nemzeti

életünk új embertípusát: *az osztálytalan, közösségi szellem lángjával áthatott, erős hitű, cselekvő magyart.* Az embert, aki, ha törékeny, halvány látással is, de egyszerre látja és érzi az egész magyar sorsot s akinek egyszerre fáj mindenki fájdalma.

Aldott találkozás volt az unitárius falak között, melyből kölcsönösen megtermékenyülve kerültünk ki. Láthatatlan, szent keveredés született, mely a nemzeti együvértartozás gondolatán túl felmérhetetlen vallási értékeket termelt.

Harmincnégy új barázda hasít végig a magyar föld hátán, harmincnégy templom körül indul el egy jobbnak álmódott életút. A harmincnégy ifjú mint megannyi tiszta csermely patazik széjjel innen, az új magyar kristályosodás erejét hordja az ősi mederbe. Lelkükön, életükön, magatartásukon át, mint eleven életcseppek permeteznek szét az új tavasz ígéretei. Reáhullanak áldásos hullással lanyguló, hervadó, szikkadó nemzeti gyökerekre s teremtenek dúsabb és gazdagabb életet.

Testi erőtkben megpihenve menjetek vissza drága falutokba, az édes otthon körébe s ha napsugaras márciusi reggel visszatérő fecskék röptei alatt, magasan szálló pacsirtaének mellett eketartó két karotok új szántást szánt a régi földeken... emlékezzetek arra, hogy az egész nagy világon új szántást szántanak. Emlékezzetek, hogy nemzetünk megújulására unitárius vallásunk bennetek és általatok új ekével régi ugart tört, hogy jobb legyen az élet és szebb legyen a föld... Ámen...

Kik vettek részt az Első Népfőiskolai Tanfolyamon?

Akadémiánk Igazgatóságának elgondolása az volt, hogy lehetőleg különböző területekről gyűljenek össze a Tanfolyam hallgatói. A nem azonos körülmények között, más szokások és hagyományok között élők jótékony keveredése állott szemünk előtt s azért arra is súlyt fektettünk, hogy falunként csupán egy ifjú jöjjön, ezzel is a széttagolódás gondolatának szolgálva. Nem tudtunk más módot az ifjak kiválasztására,

mint amelyet alkalmaztunk abban, hogy minden falusi egyházközségünknek írtunk s jeleztük, hogy azokat az ifjakat vesszük fel először, akiknek a jelentkezése a lelkész útján hamarabb beérkezik. Így történt aztán meg, hogy az eredeti elgondolással szemben harmincöt ifjút vettünk fel (harmincat terveztünk — a jelentkezett homoródszentmártoni nem jött be), mivel az első harmincöt időben olyan korán kérte felvételét, hogy lehetetlen volt visszautasítanunk. Négy hallgató kérését nem tudtuk teljesíteni.

A Tanfolyamon résztvett hallgatók jelentkezési sorrendje a következő volt:

1. Szöcs Dénes — Abásfalva.
2. Szász Károly — Szentiványlaborfalva.
3. Simén János — Korond.
4. Szabó Sándor — Homoródalmás.
5. Bencze László — Homoródkeményfalva.
6. Béla G. Domokos — H.-Karácsonyfalva.
7. Sükösd János — S.-Szentkirály.
8. László Mózes — H.-Jánosfalva.
9. Varga Samu — Szabéd.
10. Béla Balázs — Lokod.
11. Fazakas Sándor — Gagy.
12. Kovács Mózes — Kénos.
13. Márton András — Ny.-Gálfalva.
14. Márton Dénes — Medesér.
15. Kecskés Izsák — Rava.
16. Jakab Zoltán — H.-Városfalva.
17. Székely Jakab — H.-Szentpéter.
18. Kiss András — Vadad.
19. Elekes Mihály — Oklánd.
20. Benczédi József — Kadács.
21. Bencze Albert — Ny.-Szentlászló.
22. Kerestély Dénes — Szentábrahám.
23. Biró Farkas — Kide.
24. Sófalvi Albert — Nyomát.
25. Simó Gábor — Kissolyos.
26. Csete József — Kolozs.
27. Nagy Lajos — Ny.-Szentmárton.
28. Kodok Sándor — Iszló.

29. Tiboldi Mihály — Siménfalva.
30. Szombatfalvi László — Bözödújfalu.
31. Tokos Géza — Bardóc.
32. Kosztándi György — Vargyas.
33. Ifj. Benedek Lajos — Nagyajta.
34. Szentannai Dénes — Sz.-Szentmiklós.

Jövőre nézve az a tervünk, hogy lehetőleg azon egyház-községekből kerüljenek ki a hallgatók, melyek az idén képviselve nem voltak. A Cserkészszálló nagy termében, illetve a Teológiai tanterem egyikében találtak otthonra az ifjak. Az ünnepélyes megnyitó után megalakult az ifjak faluközössége. *Délerdélyfalvának* neveztük el az első Tanfolyam faluját s ezt a nevet mindaddig megtartjuk, míg számunkra úgy is mint unitáriusoknak, *úgy is* mint magyaroknak, fájdalmas jelentősége van. Az első hét bírójává Simén Jánost választották meg az ifjak, míg a második hétre ezt a tisztet Sűkösdi János kapta. A község pénztárnoka mindvégig Csete József volt.

Dr. A. J.

Beszámoló a Tanfolyamról általában.

A bezáró ünnepélyen tartott megnyitó előadás.

Mondotta : **Dr. Kiss Elek** egyházi főjegyző.

Tizenötnapos tanfolyamunknak végére érkeztünk. Ez az ünnepély az elvégzett munkáról kellene, hogy számot adjon; azonban arra szorítkozunk csupán, hogy nagy vonásokban elősoroljuk mindazt, amit az ifjak tanultak, láttak, tapasztaltak, élveztek, elősoroljuk mindazt a lehetőséget, mely adva volt rövid idő alatt számukra azért, hogy életük gazdagodjék. Örök élmény marad bizonyára mindannyiunktól számára, kedves ifjak, az eltöltött kolozsvári idő. Életetek s jövő sorsotok alakulása számára új tavaszi szántás volt ez a munka. A mélyen eresztett harázdák lelketek friss lehellete, a szivességben és szeretetben megcsilllogó napfény mind, mind közrejátszanak abban a tekintetben, hogy a szántással kapcsolatban vetés s majdan aratás is lehetséges legyen. Unitárius és magyar volt a munka, melynek részesei voltatok és voltunk mi előadók és irányítók. Azzal a mély meggyőződéssel tekintünk vissza mindnyájan ezekre a

napokra, hogy az, ami itt történt, Egyházunk és fajunk határozott erőgyarapodását munkálta s hathatósan szolgálta azt a közösségi szellemet, melyet bennetek és általatok Egyetemes Egyházunk javára megteremteni szeretnénk.

Mélyen tisztelt közönség! A Tanfolyam hallgatói az alábbi előadásokat hallgatták:

1. *Dr. Gelei József*: „A falusi magyar ember nemzeti kötelességei.“ (2 óra.)

2. *Kiss Károly*: Írás, olvasás, fogalmazási gyakorlatok, nyelvtan. (8 óra.)

3. *Márton Sámuel*: „Számolás, mérés.“ (Földmérés.) (5 ó.)

4. *Papp Sámuel*: „Földrajz, Magyarország földrajza“. (5 ó.)

5. *P. Szentmártoni Kálmán*: „Magyar nemzet története.“ (5 óra.)

6. *Dr. Szathmáry János*: „Magyar alkotmánytan, jog és közige. ismeretek.“ (5 óra.)

7. *Vörös István*: „Nagy magyar írók és költők.“ (5 óra.)

8. *Dr. Csizmadia Sándor*: „Közegészségügyi kérdések.“ (2 óra.)

9. *Dr. Nagy Zoltán*: „Népegészségügy.“ (2 óra.)

10. *Domokos Pál Péter*: „A magyar népdalokról.“ (2 óra.)

11. *Kiss Károly*: „Egyházi énekeink.“ (2 óra.)

12. *Török Bálint*: „Korszerű gazdálkodás.“ (2 óra.)

13. *Vári Albert*: „Unitárius történelem.“ (5 óra.)

14. *Dr. Abrudbányai János*: „Az unitárius ember vallása és élete.“ (2 óra.)

15. *Simén Dániel*: „Az unitárius férfi az egyházközség életében.“ (2 óra.)

16. *Gálfi Lőrinc*: „A Bibliáról és Jézusról.“ (2 óra.)

17. *Dr. Kiss Elek*: Az Unitárius Egyház Szervezete és Intézményei.“ (2 óra.)

E délelőtti órákra beállított előadásokon kívül résztvettek az alábbi tanulmányi kirándulásokon:

Az ünnepélyes megnyitó után történt Temetőjárás alkalmával Kelemen Lajos főigazgató az unitárius nagyok sírjánál rövid ismertető beszédekot mondott. Minden ilyen sírra koszorút helyeztek az ifjak, mintahogy koszorút helyeztek megelőzőleg a Mátyás-szobor talpazatára is.

Kelemen Lajos főigazgató az első hétköznap délután a dé-

kánnal együtt kirándulás keretében ismertette a város nevezetességeit, különös tekintettel az unitárius emlékekre. Majd Tóth Kálmán helyettes könyvtáros bemutatta és ismertette a Kollégium nagy könyvtárát.

Vásárhelyi László polgármesterhelyettes szivessége folytán a hallgatók minden jelentősebb városi üzem megtekintésekor szakszerű előadásokat hallgattak végig. Így ismertették előttük a Tűzoltószolgálat fontosságát, bemutatták a szerelvényeket, a legénységgel gyakorlatokat végeztek, hogy szemléltessék a Népfőiskolások előtt azok működését. Megtekintették a köztisztasági szolgálat telepét és Gázgyárat. Beható ismertetést nyertek a város Apaállattelepén.

Gál Endre mérnök vezetésével a hadtest parancsnokság engedélye alapján megtekintették a Dermata hadiüzemét. A szakszerű ismertetés után, melyben részt vettek Inczeffi Béla és Armánkó Dávid atyánkfiai is, kedves megvendégelés következett. Szépen terített asztal mellett fejezték be ifjaink a tanulmányi sétájukat. Itt Gál Endre a Dermata-művek Igazgatóságának megbízásából meleg szavakkal üdvözölte a falu fiait, e beszédre dr. Abrudbányai János dékán válaszolt. Azzal a benyomással távoztak az ifjak e kirándulásról, hogy az ipari munkát végző magyarok igen nehéz küzdelemmel járulnak hozzá, a jobb magyar élet megteremtéséhez. Kifejezték azon érzésüket, hogy sokkal inkább méltányolni tudják ezután a gyárakban dolgozók tevékenységét, mint azt eddig tették.

Megtekintették a Minerva nyomdát és a Magyar Nép szerkesztőségét, ahol szintén ismertetőt kaptak arról, hogy miként készül egy újság. A Minerva igazgatósága e látogatás alkalmával minden ifjúnak ajándékképpen adta dr. Görög Ferenc: „Magyar nemzet története“ című könyvét.

Papp István Gazdasági Akadémiai gyakornok atyánkfia vezetésével egy egész délutánon át a gazdasági intézményt tekintették meg ifjaink s hallgatták végig azokat a tájékoztató magyarázatokat, melyeket az egyes szakkérdésekkel kapcsolatban számukra nyújtottak.

Két délután mozielőadásokat néztek végig. A Kapitól mozgóban a „Cigány“ című népszínművet, a Rio mozgóban pedig „Az eladó birtok“ című népies tárgyú darabot. Mindkét előadást nagy élvezettel figyelték. Hálásan gondolunk ezért az

említett mozgósínház igazgatóira, akik ingyen juttattak alkalmat ifjainknak e számukra ritka élvezetre.

E kirándulások mellett a délutáni idejüket arra fordították, hogy a délelőtt hallottakat, illetve tanultakat füzeteikbe feljegyezték, elismételték, vagy Kiss Károly teológiai énektanító vezetésével dalárda énekszámokkal készültek.

Az esti programjuk rendjén egyszer ismerkedési összejövetel volt a teologusok dolgozószobájában, melyen minden ifjú bemutatkozott; elmondta családi körülményeit, ismertette faluját, melyről, vagy komolyan, vagy tréfásan mondott el egyet-mást.

Teát szolgáltak fel a teologusok, szavalatok voltak. A püspök úr zárószavai után a székelly himnusszal fejeztük be a gyönyörű estét, melyen az egyházi vezetőségen kívül a teológiai tanárok, a gimnáziumi tanárok, egyházi tisztviselők, lelkészek, tanítók és egyetemi hallgatók vettek részt.

Egyik este a helyi Dávid Ferenc Egylet ifjúsága látta teán a tanfolyam hallgatóit. Itt közös műsort adtak. Nagyon közvetlen légkörben üdvözölték egymást különösen az ifjak s tetek fogadalmat arra, hogy a nagy unitárius magyar célokért együtt fognak dolgozni.

Egy másik este a Gimnázium tanulóinak önképzőkörével, illetve a Cserkészcsapattal tartottak közös gyűlést. Ez is bensőséges ünneppé melegeedett s öröm volt nézni a szellemi pályára készülők és a föld fiai között rövid időn belül érlelődött komoly barátságot.

Három alkalommal a Nemzeti Színházban voltak az ifjak. A színház Igazgatója ingyen adott alkalmat a nép fiainak arra, hogy a megújult magyar művelődés házában élvezettel nézzenek végig előadásokat.

Ha fentiekhez még hozzáfűzöm azt, hogy minden ifjú egy vasárnap valamelyik egyházi férfiúnál, vagy intelligens unitárius családnál volt ebéden, mint szívesen látott és szeretettel fogadott vendég, ha megemlítem, hogy a Teológiai hallgatók állandóan baráti társaságot képeztek körülöttük, hogy velük együtt imádkoztak reggel a templomban, hogy velük étkeztek s általában együtt éltek velük, akkor körülbelül vázlatos képet nyújtottam arról, hogy mit jelenthetett számukra a Kolozsváron eltöltött tizenöt nap.

Hálát adunk mindannyian a Gondviselő Istennek, hogy ezen vallásos és magyar vállalkozásunkban segített minket.

A magyar nép.

Beszéd, melyet az Unitárius Népfőiskolai Tanfolyam záróünnepségén mondott el Dr. Gelei József, főgondnok.

Magyar Testvérek! Székely Ifjak! Titeket a templomban Isten színe előtt elbocsátott ebből a kéthetes testvéri közösségből a Dékán Úr azokkal a szavakkal: Szántsatok új szántást, törjetekek új ekével ősi rögöt, azért, hogy szebb legyen az élet és szebb legyen a föld.— Reám, mikor számomra azt írták elő, hogy előttetek a magyar népről beszéljek, az a feladat háramlik, hogy Titeket visszavezesselek a történelembe s a történelem tükrén mutassam meg Néktek a magyar népet s a mi ősi szántásunkat.

Ha szemléletünk és emlékezetünk visszaszáguld abba a legősibb történelembe, hol még tisztán magyar magunk valánk, ahol még tiszta volt az arculatunk, idegen vér még nem keveredett közénk és ahol történelmünknek első barázdáit húztuk: ha odatekintünk arra az utolsóelőtti nagy vándorútunkra, mikor őseink Lebédiából Eteközbe költöztek át s a hét vezér Álmost fejedelmévé választá és megköté történelmünknek első alapokmányát: a vérszerződést, akkor történelmünk első barázdáiban a magyar nép önmagáról a következőket írta meg. Az első barázdában, melyet Lebédiában húztak vala, ezt írták a magyarok: „Míg életök tart, mind maguknak, mind maradákaiknak vezére Álmos nemzetségéből legyen.“ A második, a nemzeti életünk szempontjából legmélyebb barázdából a következő mondás kiált felénk: „Valamely jót munkájokkal szereshetnek, abból közülük senki se legyen kizárva.“ A harmadik barázdába ez vala írva: „Azokat a fejedelmi személyeket, akik Álmost szabad akaratukból választották urukká, se magukat, se fiaikat sohase rekesszék ki a vezér tanácsából és az ország tisztjeiből.“ Aztán jöttek a következő barázdákból a tilalombeszédek, melyek szerint a vezér iránt hűtlen vétkesek vére ontassék és az esküszegők átok alá vétessenek.

Ha mi nézzük, keressük ezekben a mi történelmi arculatunkat legelőször kifejező megállapodásokban a magyar nép gondolat- és lelkivilágának alapvonásait, akkor arra jövünk rá, hogy mi már hosszú időknél előtte, majdnem másfélezer esztendővel ezelőtt olyan barázdákban szántottunk, aminők

után a nyughatatlan világ ma áhitozik. Ha a küzdelem, melyben ma élünk, lobogójára a faji öntudatot, a nemzeti összefogást és a társadalmi igazságosság jelszavait írta ki, akkor a mi lelkünkben már a vérszerződés alkalmával kicsendül ez a fajszeretet, midőn határozottan kimondjuk, hogy vezért a magunk véréből választunk, hogy amit közös erővel szerzünk, azon közösen osztozkodunk és hogy a nemzetet alkotó hét nemzetség közül egyiket sem szabad a vezér tanácsából vagy az ország tisztségéből kizárni. Külön a társadalmi igazságosság törvénye iratott meg továbbá a vérszerződés második pontjában, midőn a nemzeti elhatározás mindenkit részesíteni kíván abból, amit összefogó erővel a nemzet szerez.

A nagy összefogás pedig, ami ennek az alkotmányos cselekedetnek nyomában született, megszerezte Etelközt, amikor pediglen szaporasága miatt ott már a nép nem fért, Árpád vezérlete alatt megszerezte a Kárpátok övezte hont. El kell dicsekednünk sajátmagunk előtt, hogy a honfoglalás egy olyan katonai összefogás volt, melyhez hasonlót a hadi tett eredményében és a hadi cselekmény évszázadokra kiható tartósságában alig mutatott fel még Európának egy másik nemzete. S nemcsak a honfoglalás, hanem a honalapítás is a szervezőtehetségnek s a magyar összetartó, egymásért való szellemnek egyik legszebb, mondjuk úgy: legszentebb bizonyítéka volt. A Dunamedencében eladdig nem tudott egyetlen nép se tartós birodalmat alapítani s ha ez nekünk sikerült, úgy vele a magyar nép nyilvánvaló tanúságot tett államszervező és államalkotó tehetségéről és hajlamairól.

Mindezt elmondám előttetek azért, mert bennünket mindezekkel a szigorú igazságokkal szemben alattomos, rosszindulatú és rosszakarató szájak szóban és írásban hol azzal vádolnak, hogy csak nagy egyéniségek kitermelésére, nem pediglen összefogásra alkalmas nép vagyunk, hol pediglen éppen szét-húzás, pártoskodás szégyenét kenik ránk s nem átallják lelkünket azzal mételyezni, hogy rajtunk túráni átokként uralkodik az egyenetlenkedő, a visszavonó lélek. Ez pedig nem igaz, nem és ismételt nem. A legnagyobb határozottsággal kell kimondanunk s történelmünkben megállapítanunk, hogy mi nagy veszélyek idején, nagy cselekedetek előestéjén mindig képesek voltunk a nagy összefogásokra. Kíváló tanúságai

ennek történelmünknek megismétlődő szabadságharcai és a legutolsó világháború is, melyben minden különleges nemzeti cél nélkül tisztán csak katonai, bajtársi szellemből, tisztán csak a kötött szerződésben, adott szó mellett való kitartásból fogtunk össze szövetséges társainkkal.

S ha a történelem sokak szerint az ellenkezőjét látszik bizonyítani, ha azt kell tapasztalnunk, hogy pártoskodás és visszavonás mégis pusztított soraink között s a széthúzás mégis gyakran ásta alá nemzeti létünket, úgy világosan látó szemnek mindenkoron és mindenütt észre kell vennie azt, hogy hol belső ellenségeinknek, hol pedig a külső ellenségeknek volt ördögi műve az, hogy a maguk érdekeinek támogatására köztünk széthúzást szítottak, és pedig mindig avégett, hogy bennünket sátáni kedvük és ördögi terveik szerint gyengítsenek, erőtlenségre erőtlenítsenek. S ha ma is arcpirulva azt kell hallanunk, hogy nem vagyunk összefogásra és megszervezésre alkalmas nép, akkor ezt is megfontolt, körmönfont, alattomos lelkek terjesztik közöttünk, akkor ezt is általános belső ellenségeink kiabálják, megint csak azért, hogy lelkünket megmetyeljezzék, vonzalmainkat letompítsák és feltámadó, lázongó erőinket már a küszöb előtt elgyengítsék.

Amikor pedig azt kiabálják felénk, hogy mi csak nagy egyéniségeket tudunk termelni, akkor sem szabad felednünk, hogy a nemzetünk átlagszintjét emelő összefogások történelmünk során azért nem tudtak kialakulni, mert kül- és bel-ellenség állandóan akadályozta, hogy nagy nemzetnevelőink: a Zrínyi Miklóssok és Széchenyi Istvánok az erők szervezett összefogását megvalósítsák.

Meg van a magyar népben a nagy összefogások többi támogató alapfeltétele is: a kimeríthetetlen *hit* és a megingathatlan *bizodalom*. A nagy összeomlások mélyéről, mint Muhi pusztánál, Mohácsnál, Világosnál és Trianon miatt kellett elszenvetnünk, mindig ez a kimeríthetetlen hit és bizalom vezetett vissza minket régi szintünkbe. IV. Béla idején a hazában üszökhalmommá volt felégetve minden, a nép a falvakból erdőségekbe és lápokba menekült és ez az ember egy bottal a kezében visszatérve országába, tudott a magyar hitből és bizalomból új országot teremteni.

De éppoly kimeríthetetlen *türelmünk* és *igénytelenségünk*

is, mely bennünket a nagy küzdelmek kivívásában segített. Ütközetekben és győzelmes hadjáratokban a hadviselés minden megpróbáltatását panasz nélkül bírjuk. Esőt, havat, szelet, szárazságot, hideget, meleget, szomjúságot, étlenséget egyaránt el tudunk viselni és szívós szervezetünkkel az utolsó lehelletig, a küzdelemnek bizton javunkra fordultáig ki tudunk tartani. A természet vihara mellett éppúgy állni tudjuk a harc és háború ember- és puskaáradatát is. Régi és új harcok egyaránt tanúságul szolgáltak arra, hogy nincs a magyarnál harcállóbb katona. Ez aztán egy másik arculatunkról tesz tanúságot, nevezetesen *legendás bátorságunkról*. Evégett sohasem voltunk kölcsönkérőben a szomszédhoz. Katonanépként jöttünk a hazába, katonanépként tartottuk meg a hont annyi veszély között s jövendőnk is katonanépi mivoltunkon nyugszik biztonsággal.

Népi arculatunkhoz tartozik az is, hogy mint győzők soha, sehol, senkivel *nem kegyetlenkedtünk*. *Lovagi jellegünk*ből kifolyólag mindig megértéssel és emberileg bántunk el az ellenségünkkel. Nemcsak embert, vándort látunk mi szívesen házunknál, hanem népek is voltak vendégeink, miként azt a kereszties hadjáratok sorából és a kúnoknak, meg annyi más nemzetiségnek betelepítéséből tudjuk.

Jellemzi a magyart *művészi hajlama* is. Maga körül mindent szeret csinosítani. Nemcsak a szót ruházza fel ékes köntőssel népmeséiben, balladáiban és népénekeiben, nemcsak szép viseletet szeret öltetni magára, hanem közösségszeretete művészetét az őt környező tárgyakra is kiterjeszti. Ha kapuját, ha a jármot kicifrázza, ha a ló sörényét fehér hánccsal tarkára fonja, ha az ökör szarvára bojtot tűz, mindez arról tanúskodik, hogy a magyar ember közösségszeretete még a környező tárgyakra és állatokra is kiterjed!

Kedves Ifjaink! Ha Ti innen hazamentek és otthon leültök a hímes terítővel fődött asztal mellé és ajkatokon magyar mesék és magyar legendák kelnek, akkor otthon még ennél is többet fogtok tapasztalni. Egyszer csak ott találjátok magatokat a tejút csillagmilliói között, a mese egyszer csak arról fog szólni, hogy a nagy hún birodalomért eihalt őseink Csaba királyfi vezérlete alatt hogy száguldtak fel a magasságos égbe, a hadak útjára, egyszer csak azt fogjátok látni, hogy

odafönt a csillagok milliói között hogy csillámlik, villámlik, hogy szikrázik Csaba királyfi lovának fényes acélpatkója. S ha eközben elgondolkoztok a magyar lélek lényegén, akkor rá fogtok jönni, hogy a magyar közösséget nemcsak a magyarul, nemcsak az őt körülvevő eszközökkel és 'tárgyakkal', nemcsak a szolgálatban álló állatokkal tart fenn, hanem közösség után vágyó lelke még az ég csillagvilágát is a magyar sorsközösségbe olvasztja bele.

S midőn Ti innen útrakeltek, még csak arra akarom figyelmeteket felhívni, hogy nemzeti életközösséget, nemzeti jövődőt nem elég *nemzeti öntudattal* és *nemzeti összefogással* megteremtteni. Ez a kettő elkerülhetetlenül szükséges, hogy jövődőt építsünk, de ez a kettő a nemzeti életnek csak feltétele. Ehhez a kettőhöz hozzá kell járulnia még egy harmadiknak. Nevezetesen *a nagy nemzeti cselekvésnek*. S Ti itt, ebből a meleg közösségből, melyben Titeket: a falu népét, kebelére ölelt a város népe, Titeket: az egyszerű emberek fiait megszeretett és megbecsült és elismert az úri nép: Ti ebből a testvéri közösségből azzal a mély meggyőződéssel tértek haza, hogy ime, a magyar nagy időkben nagy elhatározásokra és nagy cselekedetekre kész nép. Mert lelketekben útravalóul elvisszíték azt a gyöngyszemnél is ékebb hírt, hogy kollégiumunk ifjúsága, és pedig az érettségi előtt álló nyolcadik osztály mint *egytest* és *egylélek* jelentkezett a harctérre, a honért és a nemzetért vérét ontani és nekünk is tanúságot tenni arról, hogy történelmet nem írni, hanem történelmet tettekkel és cselekedetekkel csinálni kell.

És ez is hozzátartozik a magyar nép jelleméhez: *a munka szeretete*. A magyar ember a napot megelőzi keltével s fektében is csak későre követi. Boldog és büszke munkájára. Boldog és büszke, hogy a mezőt keze nyomán ékesítheti. És Ti is, elmenvén most haza, legfőbb tanúságként ezt vigyétek innen lelketekben, hogy *otthon a magyar életet szüntelen cselekedetekben oldjátok meg*.

Szántsatok új szántást s ha a haza hív, vágjatok új rendet az ellenség sorában.

Mit éreznek a hallgatók ?

A tanfolyam alatt minden hallgatónak egy levelet kellett írni haza lelkészének. Olyan értelemben beszélgettünk aztán velük, hogy miután elválnak egymástól s ki ki a maga otthonába kerül vissza, legalább egyik itt szerzett barátjának írjon levelet. Az volt a szándékunk ezzel, hogy ismeretszerzésen túl, élmények áldott tapasztalása mellett meleg, tiszta barátság is szövődjék lelkükben s a szűk hazájukon kívül már most legyenek kedves, jó ismerőseik. Az unitárius, magyar közösség helyes kiépítésének bensőséges útja ez.

Mikor aztán búcsuzkodni eljöttek hozzám, mikor már hazakészülőben voltak, közülük egyik jelentette, hogy megérkezése után megírja nekem, hogy miként utazott s hogy találta az otthoniakat. E bejelentést a magam részéről olyan látható örömmel igyekeztem fogadni, hogy a még jelenlevők félreérthetetlenül észrevették, hogy igen jól esne nekem, ha mások is hasonlóan cselekednének.

Úgy látszik, hogy ez a beszélgetés termékenyen hatott lelkükre, mert elutazásuk után egymásután érkeztek a kedves, őszinte, egyszerű, de mély érzéssel teljes levelek. Nem fontos ezúttal, hogy ki írt hamarabb, ki írt hosszabban, vagy rövidebben. Az se fontos, hogy ki fogalmazott jobban, vagy ügyelt gondosabban a külalakra, vagy a helyes írásra. Mindenekfelett a megnyilatkozó lelkek összhangzó érzése és hangulata érdekelt. A maga szavaival és gondolataival egy-két mondatban hosszabb, vagy rövidebb levele rendjén mindenik kifejezte azt, hogy mi maradt meg benne a kolozsvári napokból. Mindenik levélben az ifjú hálás gondolatai érkeznek hozzánk s aki velük volt, aki megismerte őket, aki megszerette őket, papírra vetett soraikon keresztül látta kipirult, egészséges arcukat, értelmes tekintetüket s megnemesedett, eszmélő lelküknek érezte a valláshoz és a fajtához való törhetetlen ragaszkodását. Nehéz volt e nap-nap után érkező bizonyágtevő leveleket megindulás nélkül olvasni és egymásra rakni s ugyanakkor boldogan nem érezni azt, hogy mindnyájunk fáradozása és sokak áldozata nem volt hiábavaló.

Itt vannak előttem a levelek, amikor elolvastam azokat, mindenikben aláhúztam azt a két-három sort, mely boldog

vallomást, hálás visszaemlékezést, soha el nem mosódó élményt és tapasztalatot tükröz. Megpróbálok néhány ilyen levélből szószerinti idézeteket felsorolni, hogy az ifjak lelkén keresztül is készítsük el tanfolyamunk szellemi mérlegét.

„Mindíg eszemben van és el sem felejttem soha azokat a szép dolgokat és előadásokat, amikben részesültünk, örök emlékezetünkben fogjuk tartani. És nagyon meghatott az Istentiszteleten tartott prédikáció, hogy új szántást szántunk a régi rögökön, hát a jó Isten segedelmével arra is törekszünk, hogy hasznára lehessünk az ezer éves magyar hazánknak és a sokat szenvedett unitárius egyházunknak...“ De lássuk a többit... „Mikor hétfőn reggel kimentünk az állomásra, mindnyájan boldogok voltunk, hogy haza utazhatunk, de mégis mindnyájunkat valami rossz érzés fogott, hogy ott kell hagyjuk azt a helyet, ahol annyi szeretettel fogadtak és gondoskodtak rólunk; az ott létünk alatt mindnyájunk életében egy olyan szoros kapocs képződött a falu és a város között, amely összekapcsolja a falusi és városi magyarság életét...“ Vagy: „Szerencsésen hazaérkeztem a falumba III. 10-én azzal a boldog tudattal, hogy Isten és a szüleimen kívül még mások is vannak, akik az én sorsomról, művelődésemről és tanulásomról gondolkoznak és gondoskodnak is...“ Egy fiú, akit másokkal együtt, külön anyagiakkal is támogattunk, így ír: „Édes szüleim háláját és köszönetét tolmácsolom e szerény sorokban, hogy nekem minden szellemi és anyagi hiányomat oly lelkiismeretesen kárpótolta. Nagyon szépen megkérem a dékán urat, hogy üdvözlétemet szíveskedjék közölni a méltóságos Püspök úrral, a tanár urakkal és a teologus urakkal.“ Ez utóbbi köszönetnyilvánítást általában minden levélben megtaláljuk. — Lássunk még egynehányat: „A tiszteletes úrnak beszámoltam mindenről. Nagyon meg van elégedve a tanfolyamon szerzett ismereteimmel...“ „Az ott töltött kedves idő örökké az emlékezetembe fog maradni...“ „Én még mindig Kolozsvárra gondolok és azt hiszem, hogy nem is fogom elfelejteni, amíg élek...“ „Nem tudom elmulasztani, hogy egy pár szóval meg ne köszönjem azt a sok jószágot és azt a meleg testvéri szeretetet, amelyet velünk, a tanfolyam hallgatóival szemben tanúsítottak... most úgy érzem, mintha csak egy átolmlátás lett volna...“ „Örökké hálás érzésekkel gondolok

vissza azokra, akik velünk olyan jó akarattal foglalkoztak...“
„Ígérem, hogy nem leszek hálátlan. Hitemhez, egyházamhoz mindig hűséggel és szeretettel ragaszkodom...“ „Annyi szé-
kely ifjú találta meg azt a tudást, amit eddig nem tudott...“
„E rövid idő alatt annyit látam, tanultam, hogy nem is tudom felbecsülni annak az értékét. Ha nem lett volna a tanfolyam, olyan dolgoktól maradtunk volna el, amit egész életünkön át talán sohasem láthattunk volna meg. E tanfolyam alatt megismerkedtünk az iparos emberek életével is és láttuk, hogy ezek az emberek is éppen úgy, mint mi, egy célért küzdenek és ez a cél a mi drága magyar hazánk. Tapasztaltam azt is, hogy bárhová mentiünk, mindenütt olyan nagy szeretettel fogadtak, melyre nem is számítottam... amit még tanultunk egyes tantárgyakból, azt most elismételtük s még bővült is, mert sok mindent hallottam, amiről eddig keveset, vagy egyáltalán nem tudtam. Amiket láttam és tanultam, lehetőségem szerint igyekszem meg is tartani, hogy az életben hasznát vehessem...“ írja egyik legértelmesebb fiúnk, az érkezett levelek között a leghosszabbikban. Nagyszerű vallomás ez s így folytathatnám tovább, azonban ismétlésekbe bocsátkoznék.

Nekünk, akik szerény munkásai voltunk a népnevelés ez újszerű gondolatának, senki gratulációja, senki elismerése és helyeslése nem ért annyit, mint ezek a közvetlen tiszta hangok. Érdemes volt... és érdemes lesz mindig minden időben unitárius magyar népünk felemelkedéséért dolgozni.

Dr. Abrudbányai János.

KÜLÖNFÉLÉK.

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG 1942. március 22-én az unitárius kollégium dísztermében nagyszerű felolvasó ülést tartott. Az érdeklődő katonai és polgári intelligencia zsúfolásig megtöltötte a dísztermet. Dr. *Ferenczy Géza*, az Unitárius Irodalmi Társaság nagyrabecsült elnöke a közlekedési nehézségek miatt nem jelenhetett meg az ülésen s ezért *Kelemen Lajos* alelnök tartotta az elnöki megnyitót, melynek keretében meleg szeretettel üdvözölte a nagy unitárius író és költő püspökök méltó utódát, *Józan Miklós* püspököt, aki már régen érdemesítette magát arra, hogy az Unitárius Irodalmi Társaságnak tagja legyen, de a román impérium által teremtett helyzet miatt csak most van alkalma székfoglalóját megtartani. Ezután *Józan Miklós*, az Unitárius Irodalmi Társaság *tiszteletbeli elnöke* a) „Óda. Székelykeresztúr.“ b) „Kelet népe“ címen tartotta meg székfoglalóját. Szerencsésnek tartjuk a gondolatot, hogy *Józan Miklós* püspök úr, mint költő is bemutatkozott a kolozsvári nagyközönségnek. Ezt követte *Bíró János* rendes tag székfoglalója: „Isten kegyerén“ (novella) címen. Majd *B. szentgericei Jakab Irén*, a kiváló operaénekesnő: a) *Józan Miklós*: Vándorfelhők (regős ének), b) *Bertha István—Kovács Gyula*: Sír a szellő, hullámszik a Balaton, c) *Hubay—Szabolcska*: Minek turbékoltok című műdalokat énekelte tökéletes zenei tudással *P. Szentmártoni Kálmánné* művészi zongorakíséretével. A nagyszámú közönség tapsviharban ünnepelte az összes szereplőket. Majd *Kelemen Lajos* üdvözlő szavak kíséretében átadta *Bíró János*nak az Unitárius Irodalmi Társaság díszes oklevelét. A lelkes, szép magyar ünneppé emelkedett felolvasó ülés a *Himnusz* éneklésével ért véget.

AZ EGYETEMES UNITÁRIUS LELKÉSZKÖR 1942. április hó 29-én, szerdán délelőtt 12 órakor, Budapesten, az uni-

tárius templomban, Koháry-utca 4. sz., *rendkívüli közgyűlést* tart, melyre a tagokat szeretettel meghívjuk. Csehétfalva-Budapest, 1942. március hó 30-án. Ekart Andor, elnök. Ferencz József, titkár-jegyző. *Tárgysorozat*: 1. Elnöki megnyitó. 2. Az Egyetemes Unitárius Lelkészkör alapszabályzat-tervezete. 3. Az Egyetemes Unitárius Lelkészkör segélyalap-tervezete. 4. A választmány javaslata, az unitárius lelkészek „Ferencz József püspök üdülőháza“ létesítésére. 5. Indítványok, melyek csak akkor kerülnek tárgyalásra, ha Ekart Andor lelkészköri elnök címére: Budapest, V. Koháry-utca 4. sz., legkésőbb április hó 20-áig postára adattak.

BÖLÖN. Egyike a legrégebb egyházközségeknek, mely mintegy végvár, századokon át őrt állott az unitarizmust különböző oldalról fenyegető veszélyek ellen. Valamikor anyagilag is az elsők sorában állott. Nagy erdőségei és terjedelmes birtokai is emelték és segítették a hívek önérzetét. Ma már omladozó várfalai erős viharokat és nagy történelmi idöket éltek át. A román megszállás 22 éve azonban anyagilag meggyöngítette ezt a hajdan erős és büszke egyházközséget. Az ú. n. agrár-reform birtokai javától fosztotta meg, ami a hívek lelki életében is érezttette hatását.

Most új fejezet kezdődik az ősi egyházközség életében. Lófi Ödön, ki apjával együtt szinte egy századon keresztül volt e szép gyülekezet lelki vezére, korára és egészségi állapotára való tekintettel nyugalomba vonult. Vele egy korszak zárul le, amelynek eseményeit és jelentőségét megállapítani a történelem hivatott. E korszakra esik a gyönyörű templom építése, amely méltó díszé és büszkesége egész egyházunknak. A kisebbségi sorsban, bár nehéz próbáknak volt kitéve, de a Lófi Ödön erejének és buzgalmának sikerült az egyensúlyt fenntartani s templomát és iskoláját sok erőfeszítéssel az utókor számára biztosítani.

A f. évi február 15-én új, fiatal lelkipásztor állott a nagyszámú gyülekezet élére Rostás János, volt kálnoki lelkész, személyében. Új élet és új feladatok előtt áll Bölön, de hiszszük, hogy régi fényét és tekintélyét nemcsak megőrzi, de gyarapítani is fogja.

BESZTERCE. Ennek az ősi szász városnak a neve be van írva az unitárius egyház történetébe. Ez volt Dávid Ferencnek az első otthona külföldi tanulmányútjáról való hazatérése után. Mint iskolaigazgató itt kapott legelőbb alkalmazást. Már akkor telítve volt a reformáció gondolataival, amelyeknek később olyan bátor és elszánt harcosa lett. Ez a város a bécsi döntés folytán újabb jelentőséget kapott a magyarság s ezzel együtt

egyházunk életében is. Híveink közül többet ide sodort az új magyar élet, akik szervezkedve, életjelt kívántak adni magukról. Március 22-én szép program keretében kultúr-estélyt rendeztek a magyar kaszinó termében, amelyben részt vettek Kriza János, Dr. Gelei József főgondnok, Filep Imre lelkész, Puskásné Boros Irén, ifj. Márkos Albert és Vernes Gyula, kik tudásuk legjavával tettek bizonyosságot magyarságuk és unitárius voltukról. Ezzel Beszterce újból belekapcsolódott egyházunk történetébe.

LEÁNY NÉPFŐISKOLAI TANFOLYAM. Az unitárius Nőszövetség az unitárius leányok részére 1942 ápr. 12-től 26-g 15 napos népfőiskolai tanfolyamot rendez. Jelentkezett 30 leány, kik a leányotthon helyiségében kaptak elhelyezést. A tanfolyam nagyjában ugyanolyan keretek között foly, mint a fiúk részére rendezett tanfolyam, amelyről mai számunkban részletesen beszámolunk.

ISKOLÁN KIVÜLI NÉPNEVELÉS. A protestáns egyházak már régen rájöttek arra, hogy a vallásos nevelés munkája az iskola végeztével nem fejeződhetik be. Ezért részint a konfirmáció, részint a vasárnapi iskola s más egyesületek útján igyekeztek az iskolákból kikerült ifjúságon a kezüket rajta tartani, hogy a különböző káros irányzatok és hamis szellemi áramlatoktól megoltalmazzák a fejlődésben levő ifjú lelkeket. Most az állam is belátta, hogy az iskolai nevelés nem elég az ifjúság lelki világának kialakítására, különösen a mai forrongó világban, amikor az újabb eszmék, gondolatok és szellemi áramlatok versenyre kelve küzdenek egymással. Ezért nem csupán az ifjúság, hanem a felnőttek állandó ellenőrzése és irányítása céljából kezdette meg és folytatja az iskolán kívüli népnevelés munkáját, elkezdve a levante oktatástól fel a szabad egyetemi előadásokig. Öröm látni ezt a szervezett és rendszeres munkát, amely tudományos, szociális, gazdasági, katonai téren részint a múlt mulasztásainak kipótlása, részint a polgári öntudat kifejlesztése és a kultúra színvonalának emelése céljából folyik. Reméljük, hogy a nemes igyekezet meghozza a maga áldásos gyümölcsét hazánk javára és nemzetünk boldogítására.

Szerkesztésért felel: **Vári Albert.**

Felelős kiadó: **P. Szentmártoni Kálmán.**

„Pallas” könyvnyomda Kolozsvárt, Bólyai-utca 7. sz. Telefon: 11-58.

Felelős vezető: **Kahlfürst Imre.**